

ניסן תשס"ג - אפריל 2003

ספרות ילדים ובוער

שנת השלושים

חוברת ג' (115)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

©

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5829688 5814690 - 02

הכנס בנושא תרגומים משפות שונות לעברית

התקיים בכ"ז כסלו תשס"ג 21/12/02

להלן טובאים דברים בנושא הכנס

שלום עליכם באור חדש

קטעים מדברים בעל פה

מאת אריה אהרוני

בשנת 1999 סיימתי את מפעל התרגום השלם והנאמן למקור של כל כתבי שלום עליכם, 24 כרכים שכונסו למהדורה אחת בת ח"י כרכים. ככל שהארכת לעסוק בכך, כן הגעתי למסקנה הנחרצת ששלום עליכם הוא הפליאה הגדולה ביותר בקריית הספר שלנו, הן היידיית והן העברית, ואילו מה שאירע ליצירת שלום עליכם בשתייהן הוא פליאה על גבי פליאה. המפורסמות, כידוע, אינן צריכות ראייה; דברים מפורסמים אין צורך לבוא ולהוכיחם. דומה שיהא זה בגדר אותן מפורסמות שאינן צריכות ראייה אם אומר ששלום עליכם הוא גדול המספרים של העם היהודי בדורות האחרונים. הדבר ניתן לבחינה מכמה היבטים, וקודם כול מן ההיבט של החיבה וההוקרה שהגו לשלום עליכם המוני בית-ישראל בגלויות מזרח אירופה ובארצות תפוצה אחרות בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, בעת שיצר את יצירתו, מן ההיבט של אותו רטט של חג, של יום-טוב, שבו ציפו יהודים בערים ובעיירות לעיתון היידי של יום שישי שהתפרסמו בו הסיפורים שלו, הפיליטונים שלו. היבט נוסף הוא יחס ההוקרה לשלום עליכם מצד גדולי הספרות היהודית: מנדלי, ביאליק, פרישמן, ברדיצ'בסקי, ברנר ואחרים. פרישמן, למשל, אמר על יצירתו משהו שבדיעבד יכול להתפרש כדברי חזות מצמררים. הוא אמר בראשית המאה ה-20, שאם יקרה המקרה וירד איזה מבול על קהילות ישראל-סבא במזרח אירופה וימחה אותן מעל פני האדמה - אפשר יהיה לשחזר את דמותן על פי סיפורי שלום עליכם. אך דומה כי יותר מכול הפליג בשבח יצירת שלום עליכם ל"ח ברנר, שהיה כידוע קפדן מאוד בביקורתו. הוא אמר כי יצירת שלום עליכם היא חיזיון הנעלה על הספרות וכי סיפוריו אינם אלא נתחי חיים הממללים ישר מן הגוף, וכיוצא באלה דברי שבח. ויש עוד אספקט, לא פחות מעניין, והוא יחס אומות העולם אל שלום עליכם.

ספריית
הסכליה לחינוך
ע"ש דוד ילין
ירושלים

הסופר היהודי המתורגם ביותר ללשונות הגויים אחרי התנ"ך הוא שלום עליכם. גלוי וידוע כי הספר המתורגם ביותר ללשונות הגויים הוא התנ"ך, ואילו הסופר היהודי, המתורגם ביותר ללשונות הגויים אחרי התנ"ך הוא שלום עליכם. אפשר לומר כי אין כמעט לשון שיש לה ספרות שלא ניכסה את סיפוריו. כל הלשונות האירופיות - אנגלית, צרפתית, רוסית ועוד - וכן לשונות המזרח הרחוק - הסינית, היפנית. לפני שנים מעטות יצאה משלחת של סופרים מישראל לסיין, ושמעתי מפי ידידי יוסל בירשטיין, שהשתתף במשלחת, כי הם נפגשו שם עם פרופסור סיני המתרגם כבר למעלה מעשרים שנה את שלום עליכם מרוסית לסינית. לפני זמן לא רב, כאשר התקיימה עדיין ברית-המועצות, יצא שם לאור ירחון בשם "סאוועטיש היימלאנד", וידיד מלנינגראד שלח לי מאמר שפרסם בו על הלשונות של העמים והעממים בברית המועצות אשר ניתרגמו אליהן סיפוריו של שלום עליכם. ויש בהן לשונות שספק אם שמענו על קיומן: לטית, קזאכית, ארמנית, צ'וקצ'ית, אזרבייג'אנית, מולדבית ועוד ועוד. בינתיים יש עוד כמה מניינים בעולם שדוברים יידיש, קוראים יידיש, אבל כאשר אלה יסופו, אולי רק אז תבוא לה ליידיש עדנה. מדוע? באשר פרופסורים מתעסקים רק בדברים מתים... זאת הלצה מרה כלענה, אבל היא משקפת פחות או יותר את המציאות. מתחילת שנות ה-70 מתרחש פה, בארץ, מפגש מחודש בין הקורא העברי לבין יצירת שלום עליכם, ודומה שלא אחטא ביוהרה יתרה אם אומר שתרגמתי משהו למפגש הזה.

היו לי מורים טובים שחיבבו עליי את לימודי הספרות, ובין השאר קראנו בשיעורים את סיפוריו של שלום עליכם. מה קיבלתי ממורי ומרבותיי? שני דברים השייכים לדיון זה: האחד עניינו כמותי, והשני - איכותי. הכמותי הוא שנאמר לנו על ידי מורינו כי שלום עליכם מתורגם לעברית. והנה, משום נחרצותה של הקביעה הזאת סברנו לתומנו כי אכן כל יצירת שלום עליכם מתורגמת לעברית. ולמה לא תהא כולה מתורגמת לעברית? וכי יש איזו לשון הראויה לכך יותר? העניין השני הוא, כאמור, איכותי, והוא דן בסגולות התרגום: נאמר לנו על התרגום שהוא משהו בגדר נס: לא זו בלבד שאינו נופל מן המקור, אלא אפשר שהוא עוד עולה עליו, ורק קרבת-רוח נדירה בין חתן לחותן עשויה להניב פרי הילולים כזה, וכיוצא באלה דברי שבח. דעת תלמידים נוטה בדרך כלל אחר דעת מוריהם, וקיבלנו זאת. אני אומר קיבלנו, אבל עליי להוסיף כאן איזו הסתייגות. כי לי, כנער בן תשע-עשר, היו אלו תהיות באשר לשבחים המופלגים שחולקים לתרגומו של י"ד ברקוביץ'.

וכאן אני נזקק להערה נוספת בסוגריים: אני פטור מלספר לכם שבבית הספר העברי בארץ בראשית שנות השלושים לא לימדו יידיש. גם במשפחה שלנו לא

דיברו יידיש; דברו עברית, ורק עברית. שפת ילדותם של ההורים, שפת האם שלהם, הייתה כמובן יידיש, ובבגרותם, בעת שהקימו משפחה, דיברו ביניהם רוסית, וכך גם דיברו עמנו, עם ילדיהם. אבל ההורים ידעו עברית מימי בחורותם. אבא למד עברית בכוחות עצמו, ואימא הייתה תלמידת הסמינר העברי הראשון באודסה, מייסודו של יחיאל הלפרין (אביהם של יהונתן רטוש ועוזי אורנן). גדולי דור התחייה - ביאליק, טשרניחובסקי, רב־צעיר (צ'רנוביץ) - לימדו שם עברית לבחורות יהודיות שהתעתדו להיות גנות ראשונות לילדי ישראל בשפה העברית. אבא היה אסיר ציון, ישב בבית הסוהר, ונשלח לגירוש, והמשפחה הצטרפה אליו - אימא, אחותי ואני. ובהיותנו בגירוש, בכפר סטרובלסק שבפלך חרקוב, התחילו ההורים ללמדנו עברית. ובדרכנו ארצה - עלינו לארץ בשנת 1931 - הנהיגו ההורים על סיפון האנייה משטר של "טרור": מדברים עברית, ורק עברית. ועיקרון זה נשמר במין קפדנות נאיבית, במין תמימות, עד כדי כך שבבואנו ארצה, אם נכשל מישהו והוציא מפיו מילה רוסית, היה עליו לשלם קנס... תמימות זאת היום בוודאי נראית שלא במקומה, וכשקצת בגרתי באתי בטענות להוריי על שהשכיחו ממני שפה שהייתה שגורה על לשוני וחזרתי אליה רק לאחר מלחמת העצמאות, ללמוד אותה מאל"ף. ואף על פי כן, אלמלא אותה תמימות, אלמלא אותו תום אמונה, ספק אם היו מושגים הרבה הישגים גדולים שהם פועל יוצא של תום אמונה זה. ובכן, בבית הספר לא לימדו יידיש, במשפחה לא דיברו יידיש; מניין לי אפוא היידיש? בבית הספר לא, במשפחה לא, אבל השכונה התל-אביבית הקטנה בשנות השלושים דיברה יידיש. הפועלים על הפיגומים דיברו יידיש. מה מדברים היום? תאילנדית? רומנית? ערבית? פעם דיברו יידיש! כאשר אימא הייתה שולחת אותי לחנות המכולת לקנות לחם ומרגרינה, הייתי נאלץ לשבור את לשוני ולדבר עם החנוונית יידיש, כי שפה אחרת היא לא הבינה.

המשוררת היידישאית המחוננת רוחל פישמאן באה אלינו מפילדלפיה, ארצות הברית, מבית יידישיסטי, וכתבה אצלנו, למרגלות הגלבוץ, בקיץ השרבי והלוהט ובימות הגשמים, שירים ארצישראליים נפלאים, שירי נעורים, שירי אהבה ביידיש.

אביה, שהיה מפעילי היידיש בארה"ב, ביקר בבית אלפא, ולפני שובו לארה"ב, אמר: "אולי אתה רוצה שאשלח לך משהו ב'מאמע לשון' מאמריקה?" "יריתי מן המותן" והשבתי לו: "אתה יודע מה? שלח לי את כתבי שלום עליכם ביידיש." כאמור, קיבלתי עשרים ושניים כרכים מתוך אותה מהדורה, והתיישבתי לקרוא אותם כסדר. והתחלתי לעמת ולאמת את מושגיי על שלום עליכם עם המקור. ומה אומר לכם? זה היה ההלם של חיי. אני סברתי לתומי ששלום עליכם מתורגם

כולו לעברית, וגיליתי שאולי שלישי מן הכתובים מתורגמים, ואולי אפילו פחות מכן. רגש התדהמה התחלף אצלי ברגש של עלבון צורב: כיצד קרה שהעלימו ממני, תלמיד בית הספר העברי בארץ, את שלום עליכם?! וכך, נתון לרגש עלבון זה, התיישבתי ותרגמתי לעברית את אחת הנובלות המקסימות שלו, "שלוש אלמנות", והבאתי אותה לבנימין תמוז, שהיה אז עורך המוסף לספרות של עיתון "הארץ", והוא פרסם אותה בשנת 1969 על פני עמוד שלם בעיתון.

המשכתי לעיין בתרגומו לעברית של שלום-עליכם. נוכחתי לדעת שזה לא שלום-עליכם? מפני שלא הכירו אצלנו את שלום עליכם. ואז גמרתי אומר להודיע לבני דורי שלמדו בבית הספר העברי בארץ בשנות השלושים והארבעים, ובעיקר לאוהבי הספרות שבהם, שיש לנו, לעם היהודי, סופר נפלא, בשורה הראשונה של המספרים בעולם, סופר עתיר צבע, פסיכולוג מעמיק ראוי, שאינו מוכר לנו. התיישבתי ותרגמתי שבעה מסיפוריו שלא היו מוכרים לקורא העברי; עשיתי מהם קובץ קטן.

אמרתי לעצמי: אם אפרסם את הסיפורים בלא שום דברי הסבר, יאמרו מן הסתם כל מיני "מומחים" שאלה סיפורים שוליים, לא מן העידית של שלום עליכם, וכיוצא באלה דברי מבינות. והחלטתי לכתוב מבוא שיסביר מה השיטה הסלקטיבית שנקט ברקוביץ', אשר בינתיים נתבררה לי ברר היטב. ובכן, ישבתי וכתבתי דברי מבוא.

נמצאו שני ידידים שעודדו אותי. האחד ידדי הפסל והצייר דני קרוון שפסק בהחלטיות: אתה חייב לפרסם את הדברים. והשני - מורי ורבי אברהם שלונסקי, שקרא את הדברים ואמר: עליך לפרסמם.

כשעסקתי בכתיבת המבוא, נזדמן לידיי דוקומנט מרתק: מאמר שכתב ברקוביץ' על ראיתו את שלום עליכם, הנושא את השם "שלום עליכם - קטעי הסתכלות". המאמר פורסם בשנת 1928 בכתב העת "כתובים" - כתב עת חשוב בתולדות הספרות העברית, שערכוהו בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים של המאה העשרים אליעזר שטיינמן ואברהם שלונסקי, כתב עת שבישר את המודרנה בספרותנו. ובכן, בעיתון זה הציג י"ד ברקוביץ' את דיוקנו של שלום עליכם לפי ראות עיניו. הוא מתארו כאיזה סבא רך מזג, בהיר עיניים, חייכני תמיד, וכאן אני מצטט במדויק: "אשר מעולם לא ידע את השנאה והלעג, המרכז את הקשה ומנעים את שאינו נעים" ... גבירותיי ורבותיי, ניט געשטויגן ניט געפלווגן. לא דובים ולא יער. שלום עליכם מעולם לא ריכך את הקשה ולא הנעים את שאינו נעים! ברקוביץ' עשה זאת שעה שהיה נדמה לו כי שלום עליכם מתאר את היהודי לא כל כך יפה.

שלום עליכם פעל בתקופה של מבוכה נוראה, תקופה של רדיפות, של פוגרומים,

תקופה שבה יהודים "גנבו גבולות" והיגרו בהמוניהם לאמריקה, תקופה שבה נסתתמו כל מקורות הפרנסה וכל הקיום היהודי היה תלוי על בלימה. וכחומניסט, וכחניך הספרות הרוסית הגדולה של המאה התשע עשרה, הוא היטיב לדעת שבחיים האנושיים, לבד מכמה גילויים - לא רבים במיוחד - של שגב אנושי, יש הרבה גילויים של ניוול, של כיעור, של רוע, של סדיזם, והוא לא צנזר את הוויית החיים. הוא תיאר את כל הקשת האנושית כולה. חתנו, לעומת זאת, כל אימת שהיה נדמה לו, כאמור, ששלום עליכם מתאר את היהודי לא כל כך יפה - או שהוא פסל את הסיפור לתרגום, או שהוא שינה בגוף הסיפור.

למדתי כי הראשונים שבאו ארצה לפני מאה שנים ומעלה, החליטו לחיות את חייהם בעברית. הם הגיעו לכאן בעיקר ממזרח אירופה ושפת אמם הייתה יידיש. מטענם הנפשי, הרוחני והתרבותי בבואם לא היה לוח חלק, טבולה ראזה; הם הביאו עמם לכאן את חוויותיהם, את רגשותיהם, את שובל האסוציאציות שלהם, והיה להם צורך דחוף לבטא זאת בעברית, וחסרו להם מילים. מה עשו? תרגמו מילולית ביטויים אידיומטיים למאות, אם לא לאלפים, מיידיש לעברית, כולם ביטויים בלתי תקינים, לאמור שאינם מופיעים במקורות, אבל הם שגורים בפינו בלשון הדיבור, ואנו מבטאים אותם בלי עיקום אף, משל באו מן הרובד הלשוני המקודש - המקרא, המשנה, התלמוד, הפיוטים, שירת ספרד וכו'. ולדוגמה, רשימה חטופה שערכתי על ברך:

1. הלך מכות / חטף מכות 2. אין לי פרוטה על הנשמה (איך האב ניט קיין גראשן אוף דער נשמה) / רע לי על הנשמה / הוציא לו את הנשמה 3. מה שיותר מהר 4. נעשה לו חושך בעיניים 5. עשה חיים 6. ליקק את האצבעות 7. כמו חור בראש 8. הם על סכינים 9. עד שיצא עשן 10. מת לאכול 11. מת עליה (שטארבט נאך איר) 12. שככה יהיה לי טוב / שככה אדע מרע, 13. תהרוג אותי אם אני יודע 14. נתן לו מנה 15. נתן לו באבי אביו 16. יש לזה זקן (לבדיחה) 17. שק בתחת 18. לא מוצא את הידיים ואת והרגליים 19. נופל מהרגליים 20. נפל על השכל (הבין) / נפל על הראש (השתגע) / נפל על רעיון / 21. פעם אחת ולתמיד 22. עשה במכנסיים 23. זה לא צחוק / התפוצץ מצחוק 24. יושב על סיכות 25. כמו אני לא יודע מה 26. דוחף את האף 27. מה זה שווה לי? (או: זה לא שווה לי) 28. לעשות כסף 29. אל תיקח ללב / זה לקח זמן 30. קבר אותו (גער בו) ועוד ועוד ועוד, עד כי אפשר לומר כמעט שאנחנו מדברים יידיש במילים עבריות...

האם אפשר לוותר על יידישיזמים אלה כשבאים היום לתרגם את שלום עליכם לעברית? דומה שאפשר, אם רוצים להשביע את רצונו של איזה מדקדק קפדן, פוריסט, ללא פשרות, הטוען כי מה שאינו במקורות אינו "נכון". אבל "נכונות"

כזאת תעקר את התרגום מכל סממני החיות שבו, תהפוך אותו לסטרילי, בלתי שלום-עליכמי.

אני, בתרגומי, משאיר אף כמה מילות יידיש שנכנסו לעברית של היום, המדוברת, שכמה וכמה מהן קיבלו אף הטייה עברית: פעקל (רבים: פקלאות), בוידעם, נעבעך (רבים: נעבעכים), קוויץ' (בנטייה: התקוויץ'), פרטאץ' (עבודה פרטאצ'ית), שוויצר (בנטייה: משוויץ), גוואלד, עפעס, וויץ (ברבים: ויצים) ועוד אחדות. מילים אלו נכנסו לשפה בזכות הדוברים בה. לפני זמן מה שמעתי פועל ערבי שעובד בקיבוצי בבניין אומר: "אני עולה על הבוידים." קיבלתי אישור מרנין לחדירתן של מילות יידיש לעברית בתחילת שנות השישים. הייתי בירושלים, והזדמנתי למוסררה, השכונה המזרחית שגבלה בעיר העתיקה אשר הייתה אז בשלטון הירדנים. במוסררה התגוררו אז בעיקר יהודים יוצאי מרוקו. עמדתי ברחוב המרכזי, ולא הרחק ממני עמדו שני נערים, בנים ליוצאי מרוקו, והתווכחו ביניהם בקול רם על עניין כלשהו, ופתאום אמר אחד מהם: "זה יעזור לך כמו א טויטן באנקעס." אמרתי לעצמי: נפלא! אני יודע היכן הם לקחו זאת: במעבדה הלשונית הגדולה ביותר שקיימת בישראל, הלא היא צה"ל, ששם נפגשות כל העדות ומקרינות זו על זו. ואגב, זאת דרכה של כל לשון חיה. כל מי שצפה בסרט אמריקני, בוודאי לא נעלם ממנו כמה מילות יידיש חדרו אל האנגלית האמריקנית: "חוצפה", "שמעטע", "שמאק" וכדומה. ואם תרצו ותבדקו את הרובד המקודש של הלשון העברית, היינו את מה שמופיע במקורות, תמצאו אותה תופעה עצמה. חפשו, דרך משל, במילון מילים המתחילות באותיות אצ"ט - כולן ללא יוצאת מן הכלל נכנסו לעברית מן היוונית בתקופת חז"ל: אצטלא, אצטדיון, אצטומכא, אצטבא, אצטוונא, וכן מילים כמו ספסל וסנדל ועוד כהנה וכהנה, שנתאזרחו בשפה והן כיום "לגיטימיות" בעיני כל "פטריוט" לשוני.

ובכן, איך צריך היום לתרגם את שלום עליכם? לדעתי יש להימנע מן החביקה הסרסנית של העברית התקנית, שכן חביקה כזאת, כאמור, תעקר את התרגום מכל סממני החיות שבו. זאת מחד גיסא. ומאידך גיסא אסור להיגרר אחר העגה העכשווית הרווחת ברחוב, ואפילו הרובד הלשוני ההיתולי של "הגשש החיזור" אינו מתאים לכך. עלינו לזכור שיש לנו עניין עם יהודים של תורה, שהפסוק היה חלק אינטגרלי של הווייתם, וצריך ליצור מכל רובדי השפה נתך חדש, שוטף, זורם, קליט - קליט גם על אוזנו של ילד - אבל השומר על ריחוק מסוים, כדי שהקורא יבין כי יש לנו עניין לא עם אנשים ועם אירועים עכשוויים, אלא עם אנשים ועם אירועים מסוף המאה ה-19 או מתחילת המאה ה-20, הווה אומר, לפני למעלה ממאה שנים.

כמה הערות על הספר "שלושה בסירה אחת" ועל תרגומיו לעברית

הוצאת "אמנות" ופצב העברית

מאת מנחם רגב

מה אומרים לכם השמות הבאים: דרך קופרפילד, מסעי אל ארץ טיבט, עלובי החיים, באין משפחה, ילדי המערות בעמק הנעלם, עליזה בארץ הפלאות, שתי ערים, הדבורה זיוית, מאורעות הקלברי פין, כלבם של בני בסקרויל, אופיר, אל הררי סהר, שמונים אלף מיל מתחת למים? זהו חלק קטן מספרי הילדים המתורגמים לעברית של הוצאת "אמנות" שבראשה עמדה אישה מיוחדת במינה, שושנה פרסיץ (קויב 1893-ירושלים 1969) שיסדה את ההוצאה במוסקבה ב-1917 ונדדה אחר כך לאודיסה, לפרנקפורט על נהר מיין ומ-1926 חיה בארץ ישראל. על מגמתה בייסוד ההוצאה סיפרה פרסיץ בשנות השישים: "שני דברים הביאו אותי להחלטה להוציא לאור את ספרי הילדים. גדלתי באטמוספירה של ספרים. ספר היה דבר שבקדושה בבית. ראיתי את הוריי מטפחים ספרים. הסופרים היו בני בית אצלנו, ואני ראיתי אותם בסבלם ובבדידותם. הם כתבו ולא ידעו בשביל מי. ואז אמרתי: אני אוציא ספרים בשביל ילדים. אני אברא לסופרים אלה קוראים. ועוד: באותם ימי נעורים רחוקים היה בי עלבון צורב: הנה אנו בני עם הספר, ואף על פי כן אין כמעט לרבבות הילדים היהודים ברוסיה ספר משלהם. לא היה להם על מה להתחנך, ופחדתי שאם הילדים לא יקבלו בילדותם ספרים בעבריים הם יאבדו לעולם לעברית. ואני רציתי גם שלא יתביישו בספריהם לעומת ספרי הילדים האחרים, הזרים; לכן אמרתי: אוציא להם אותם בצורה יפה."

בתוך חבורת הספרים הזאת נמצא גם "שלושה בסירה אחת" שהוא נושא הדיון שלנו. המתרגמים של אותם ימים נתקלו בקשיים של עברית שהייתה בראשית המעבר לשפה מודרנית. העברה משפה לשפה אינה מלאכה קלה. הרי גוסף למורכבות על היבטיה השונים שבכל שפה מדובר במעשה התרגום שעוסק בשתי שפות ובשתי מערכות תרבותיות. תרגום מוצלח תלוי בראש ובראשונה במתרגם עצמו, במידת ידיעתו את שתי השפות ובעומק הידע וההבנה שלו את תרבותה של כל שפה. הדברים נעשים מסובכים יותר כאשר שפתו של המתרגם, בהשוואה לשפת הטקסט שהוא מתרגם, נמצאת בשלב "נמוך" יותר: חסרה לה גמישות ההבעה שיש לשפה המדוברת כבר מאות שנים, היא כבולה בתבניות ארכאיות של טקסטים מקודשים, היא חסרה הרבה מילים ומונחים מודרניים, היא מתקשה

בביטוי מצבי יום-יום פשוטים ובתבניות תחביריות בהירות וברורות, ועדיין אין לה הכלים לעצב שיחות בין אנשים. והרי זה היה מצבה של העברית המתחדשת. הסופר והמתרגם שיצרו את כליה של הספרות העברית החילונית נאלצו להיות חלוצים, ממציאי מילים ומשפטים, ובמידה רבה ליצור יש מאין.

הוצאת "אמנות" הייתה ערה לצורך ליצור גשר בין המתרגם לקורא הפוטנציאלי: בסוף כל אחד מספריה הופיע "לוח המילים שאינן שגורות בלשון (או מילים לועזיות) או שאין פירושן מדויק בפי הבריות או שמחודשות לצורך השעה ובאו כהצעה. כך הפכו הספרים של ז'ול ורן, דיקנס וסקוט גם למפיצי העברית המתחדשת בקרב הקוראים הצעירים. המילים הוסברו גם בעברית וכן תורגמו לרוסית, לגרמנית, לאנגלית ולצרפתית. הנה כמה דוגמאות שמעידות על מצבה של העברית באותם הימים מתוך "לוח המילים" ל"שלושה בסירה אחת": גיגית: חבית; חממה: גן לגדל בו צמחים בימי הקור; כוך: חור ארוך וצר לשים בו ארון של מת; מימלא: עור חיה ממולא; משלית: חבל שמושכים בו את הסירה במעלה המים; "איל": מן משקה; משערת (מפי ח"ג ביאליק): כלי לנקות בו בגדים (מברשת); סהרורי: איש מוכה ירח; פֶּרְזִי: יושב ערי השדה; מהמורה: פֶּחַת.

הערות ל"לוח הפילים"

ב"לוח" הזה מופיעות למעלה מחמישים מילים מוסברות. מתוכן בחרתי להביא תשע מילים. היום אנחנו מבחינים בין גיגית לחבית. מהמורה: ההסבר נעוץ בניב "מן הפח אל הפחת" (באבן שושן: בור, חפירה, שוחה). איל - מין משקה: זו פשוט בירה. בראשיתה של העברית המתפתחת, כשהיו מסבירים במילונים "מין ציפור", "מין עץ", היו מתבדחים על "המיניות" בשפה העברית. ביאליק לא אהב את החידוש של בן-יהודה "מברשת" שיצר אותה מתוך הצרפתית. מימלא (מהפועל למלא) הוא כמובן פוחלץ או אָדָר.

"שלושה בסירה אחת" פאת ג'רום ק' ג'רום

הספר ההומוריסטי והסאטירי "שלושה בסירה אחת" (מלבד הכלב) היה להיט מתמשך בקרב הקוראים הצעירים מאז צאתו לאור באנגלית ב-1889, ותורגם לעברית על ידי א' אפשטיין בשנת 1924. אנשים חזרו וקראו בספר, וידעו לצטט מתוכו ביטויים ופסקות שלמות. בינתיים נוספו לו עוד שלושה תרגומים: מאת יאיר בורלא ב"תשל"ב, מאת אהרון בר ב-1985, ואחרון אחרון חביב - תרגומו של דני קרמן, שהוסיף לו הרבה הערות והסבר וכן הצעות לטיולים לאורך התמזה, ב-2002.

ספרים שתורגמו לפני עשרות שנים זכו לתרגומים חדשים, כי התרגומים הישנים הם כספר החתום לקוראים הצעירים של ימינו. התרגומים החדשים משקפים אפוא את התפתחותה ואת התגמשותה של העברית המודרנית. אבל כאן לפנינו תופעה תרבותית מרתקת: מאז התרגום הראשון עברו 78 שנים, ובמהלכן, מאז שנות השבעים, נוספו שלושה תרגומים חדשים, והמתרגמים, שאהבו את הספר בנעוריהם, שאפו לדייק יותר בתרגום ולהשלים את מה שהמתרגם הראשון החסיר. קרמן מייצג בהקדמה שלו את התלהבות הנעורים מן הספר, וכך הוא כותב:

"אל 'שלושה בסירה אחת' נתוודעתי, כמו רבים מבני דורי, כשהייתי ילד, וקראתי את התרגום הנפלא של אפשטיין, שנראה היום כמו מוצג מוזיאוני נדיר. וראה זה פלא (כמו שנכתב בתרגום הישן), למרות שהוויי הנהר והשיט היו רחוקים מהוויי החיים שלי במושבה כרכור, למרות שמילים רבות לא היו מובנות לי, לא היה לי שום קושי להבין את ההומור הפשוט והחם של ג'רום. נכון, היום אני יודע שהחמצתי חלק מהאיכויות הדקות של הספר, בעיקר את אלה שמבוססות על 'אנדרסטייטמנט' אנגלי ועל ה- subtlety (מה שנקרא אצלנו 'סובטיליות'), אותו סוג מסוים של עידון ושנינות שלא קיים בתרבות העברית. גם התרגום תרם לא מעט להחמצה ולא־הבנות, ואפילו לא ידענו מה אנחנו מפסידים" (עמ' 11).

המסרים האנושיים והסאטירה, שאינה חריפה, על חולשותיהם של שלושת גיבורי הסיפור והסובבים אותם, הם בעת ובעונה אחת גם אקזוטיים וגם אוניברסליים. דומה ששלושת המתרגמים החדשים מצאו דרך נפלאה לחזור על הטקסט שליבב אותם הצחיק אותם ואפילו עיצב בדרך מסוימת את השקפת עולמם על בני האדם ומנהגיהם המגוחכים לעתים.

האם זה ספר שאפשר ללמוד ממנו מוסר השכל? האם מי שקרא את הספר הזה ייעשה אדם טוב יותר? גם על כך נתן את דעתו המחבר בפתח הדבר שלו (אגב, ההקדמה הזו תורגמה רק על ידי בורלא וקרמן). וכך הוא מציג את ספרו: "תפארתו של ספר זה אינה דווקא על סגנונו הספרותי ומידת התועלת שאפשר להפיק מהמידע שבו, אלא על אמיתותו הצרופה. בדפיו צרורים דברי המאורעות כולם, כפי שהתרחשו באמת. מצדנו לא נעשה אלא ניסיון להוסיף מעט צבע לדברים, ובעבור זאת לא נדרש כל תשלום נוסף. ג'ורג', הריס ומונמורנסי (הכלב) אינם דמויות דמינניות, אלא בשר ודם - בעיקר ג'ורג', שהוא בשר ודם במשקל 90 קילוגרם בערך. יש יצירות ספרות המצטיינות יותר מספר זה בעמקות המחשבה ובהבנת נפש האדם. יש ספרים העולים עליו במקוריות ובמספר הדפים. אך מה שנוגע לכנות תמימה ולאמיתות - אין ליצירה זו אח ורע בכל הספרות כולה. סגולה זו - כך סבור אני - יותר מכל סגולות אחרות, תקנה לספר זה ערך בל

יסולא בפז בעיני הקורא הנבון ותוסיף משנה חשיבות ללקחים שהוא מלמד" (בורלא).

ג'רום כתב כאן פרודיה על הקדמות מלומדות. האם אפשר להפיק ממנו תועלת או להתבשם מסגנונו? כמו בהקדמות לספרים אחרים מצביע המחבר על אמיתות הדמויות והתיאורים, וכך יוצר את המסגרת האמיתית כביכול של הדמויות והעלילה. הגישה היא בהחלט סאטירית. וכמו המקאמות שלנו, כגון "תחכמוני" של אחריזי, הבנויות על אפיזודות שמתרחשות בחיי הגיבורים, כך ספר זה גם הוא פרודיה על הסיפור הפיקארסקי, אבל בהבדל משמעותי: הגיבורים אינם נוכלים, אלא נסחפים בזרם המאורעות. המבנה הוא של אירועים שמתרחשים בהווה, וממנו המספר, שהוא אחד משלוש הדמויות בסיפור, מפליג אל אסוציאציות לאפיזודות מצחיקות שמאירות, בדרך של סאטירה רכה, את מצבו של האדם המסתבך.

כמה מן האפיזודות האסוציאטיביות זכורות לקורא הרבה יותר משאר חלקי הסיפור, כשם שסיפורי החודש המשולבים ב"הלב" של ד'אמיזיס משכיחים לא פעם את מסגרת הסיפור, אך, לדוגמה, אנו זוכרים היטב את הסיפור המלודרמטי "מן האפנינים עד האנדים". גם מתוך "שלושה בסירה אחת" הקורא זוכר במיוחד את "הדוד פודג'ר תולה תמונה" או את "פרשת הגבינה המסריחה" או את "הסיפור על התלמיד סטיווינגס".

פסעם הערתק של ג'ורג', הריס וג'רום על פני התמזה

מסגרת הסיפור היא מסעם של ג'ורג', הריס וג'רום בסירה במשך כמה ימים על פני התמזה. הדברים מסופרים מפי ג'רום. ההומור הוא של הגזמה, של הסתכלות מגבוה של ג'רום על שני חבריו, ויש גם הרבה סיטואציות קומיות. העיון בתרגום הישן והמופלא מעורר הרבה חיוכים, אך ההשוואה לתרגומים שבאו בעקבותיו מראה כמה התפתחה והעשירה העברית המודרנית מאז. והרי כמה דוגמאות להשוואה:

א. פרשת התלמיד סטיבינגס

ג'רום מספר על חבר שהיה לו בבית הספר (בתרגומו של אפשטיין): "חבר היה לי בבית הספר ושם משפחתו סטיבינגס, ברייה משונה ויחידה במינה (...) רוצה היה להיות דווקא ראשון לתלמידים, תפארת להוריו ולמוריו (...) פעם היה חש בשיניו. עמד הרופא והשקהו גז מצהיל, עקר לו את כל שיניו ונתן במקומן מלתעת תותבת. מיד נטפלה אליו נִיבְרְלָגִיה, והיה חש דקירה באוזניו יומם

ולילה. הנזלת לא הרפתה ממנו, חוץ מתשעת השבועות שהיה טרוד באסכרה. מגפת החולירע שפרצה בשנת 1871 פסחה בדרך נס על קהילתנו, חוץ ממקרה אחד: **אחד מי יודע?** - סטיבינגס הצעיר. כשפגעה בו המחלה, היו משכיבים אותו במיטה, מאכילים אותו בשר אפרוחים, לפתן וענבים מחממה, והוא היה ממרר בבכי על שמונעים ממנו את הדקדוק הרומי ונוטלים מידו את **ספר הלימוד האשכנזי** (...).

רבים מהקוראים היום זקוקים לספרי עזר כדי לפענח את הטקסט... להלן נשווה בין התרגום של אפשטיין לתרגומים האחרים:

* **בריייה משונה ויחידה במינה:** "היה זה הברנש המופלא ביותר שנזדמן לי בדרך חיי" (בורלא, עמ' 54); "הוא היה הבחור הכי משונה שהכרתי בחיים" (בר, עמ' 60).

* **גז מצהיל:** "נתנו לו גז צחוק" (בר, עמ' 61); "גז צחוק" (קרמן, עמ' 78).
* **מלתעת תותבת:** "מערכת שיניים תותבות" (בורלא, עמ' 55); "מערכת תותבת" (בר, עמ' 61); "שיניים תותבות" (קרמן, עמ' 78).

* **ניברלגיה:** "דלקת עצב" (בר, עמ' 61); "דלקת אוזניים" (קרמן, עמ' 78).
* **אחד מי יודע? - סטיבינגס הצעיר:** "היה בארצנו מקרה אחד ויחיד של כולרה - הוא סטיבינגס הצעיר" (בורלא, עמ' 55); "היה רק מקרה אחד של חשד למחלה בכל המחוז - סטיבינגס הצעיר" (בר, עמ' 61).

* **ספר הלימוד האשכנזי:** "ספר תורת התחביר" (בורלא, עמ' 55); "ולקחו ממנו את הדקדוק הגרמני" (בר, עמ' 61); "והרחיקו ממנו את הדקדוק הגרמני" (קרמן, עמ' 78).

* הכינוי של סטיבינגס, סנדפורד ומרטון, הושמט על ידי אפשטיין, ואילו המתרגמים האחרים פתרו את הבעיה באופן אחר, כדלקמן: "היה נער אחד בבית ספרנו, אשר מתוך קנאה כינינו אותו בשם 'תוגת אמו' (כמו שנאמר במשלי: 'בן חכם ישמח אב, ובן כסיל תוגת אמו'). באמת היה שמו סטיבינגס" (בורלא, עמ' 55). "היינו קוראים לו סנדפורד ומרטון. שמו האמיתי היה סטיבינגס" (בר, עמ' 61). "בבית ספרנו היה נער אחד. קראנו לו 'סנדפורד ומרטון'. שמו האמיתי היה סטיבינגס" (קרמן, עמ' 78).

הערות

בהשוואה למקור האנגלי, שבו לא נעסוק כאן, אפשר להיווכח שלעיתים השמיט המתרגם מונחים ומילים שלא מצא להם תרגום ישיר:
- "בריייה": זהו מונח מספרות חז"ל שאחד המתרגמים החליף אותו ב"בחור". אבל

בורלא תרגם את המילה ל"ברנש" שהיום היא כבר מילה ארכאית. בורלא נטוע
 בין שני הקטבים של העברית הישנה והקלאסית והעברית המודרנית.
 הבחירה שלו לשלב מדי פעם מילים וניבים שעבר זמנם יוצרת אפקט קומי שגם
 מגשר בין התרגום הישן והמוצלח ובין התרגום המודרני.
 - "ניברלגיה" היא המונח הלועזי כפי שהוא מופיע ברוסית (השוו: אבגוסט,
 אבתוריטה). המונח "דלקת", שמקורו במקרא, לא התאים לאפשטיין, שאולי
 רצה לדייק בשימוש במונח רפואי מדויק יותר (במקור האנגלי - neuralgia).
 - "גז מזהיל" הוא תחדיש מלבב של המתרגם, ואינו טוב פחות מ"גז צחוק".
 - היום "אשכנזי" מציין עדה, אבל בזמנו קראו לגרמניה "ארץ אשכנז".
 - "מערכת שיניים תותבות" באה במקום 'מלתעת תותבת', שמזכירה לקורא של
 היום את הסרט של ספילברג "מלתעות"....
 - במקור סטבינגס מכונה "סנדפורד ומרטון", שהוא שם של ספר ילדים מוסרני
 שהיה מפורסם מאוד במאה השמונה-עשרה מאת תומס דיי, על ילד טוב
 שמצליח בסופה של העלילה להפוך את הילד הרע לילד טוב. אפשטיין, שלא
 רצה להכניס שם ספר שאינו מוכר לקוראיו, וגם לא חשב שכדאי להסביר
 אותו, פשוט השמיט אותו. בר וקרמן הלכו בעקבות המקור, וקרמן, בתרגומו
 המוער, אף מסר לקורא מידע על הספר ועל מחברו. בורלא, לעומת זאת, קרא
 לנער ביצירתיות בשם "תוגת אמו" במקום לכנותו "כסיל"... בזה ניכרת שוב
 קרבתו לתשתית התרבותית של המתרגם הראשון, שבמקום אחר בקטע שהובא
 למעלה משלב משפט שאלה מההגדה של פסח: "אחד מי יודע? סטיבינגס
 הצעיר".

ב. הדוד פודג'ר תולה תפונה אפשטיין:

"כך דרכו של האריס: תמיד הוא מוכן ומזומן לקבל על עצמו כל מיני טרדור
 וטרחות על מנת להעמיסן על שכם אחרים. דוגמתו, עין בעין, אתה מוצא או
 דודי המסכן פודג'ר.
 תמהני אם ראיתם מימכם בהלה כעין זו שבביתנו, בשעה שדודי נותן דעתו לטפי
 באחת מעבודות הבית. הביאו, למשל, תמונה מבית האומן, שתיקן לה מסגרת, ולפ
 שעה הניחיה בחדר האוכל. דודתי שואלת: מה לעשות בה? דודי פודג'ר משיב
 'בבקשה, תנוח דעתכם. עלי ועל צווארי. אני עצמי אסדר את הכול'.
 אחרי הסעודה הוא פושט את מעילו ויורד למלאכה. ראשית כול ישלח או
 המשרתת החנותה לקנות מסמרים בשישה פנסים, ואחריה - את אחד הנעריני

להגיד לה מידת גודלם של המסמרים. מעט מעט הוא נכנס לגוף העניין, וכל הבית נעשה לחרדת א-לוהים!" (עמ' 27).

לאחר תקלות שונות וגיוס כל בני הבית: "ובגבורה חדשה הוא נטפל שוב אל התמונה. מכה: אחת! והמסמר נתקע כולו בטיח ואחריו חלק מהפטיש; הדוד נחבט אל הכותל בכוח שיש בו כדי לרדד חוטם של אדם. הטיח מתפורר ומתפזר באבק ובכול נבעה חור" (עמ' 30).

נשווה שוב בין אפשטיין לבין התרגומים האחרים:

- מוכן ומזומן לקבל על עצמו: "נכון לקבל על עצמו" (בורלא, עמ' 28); "מוכן ומזומן לקבל על עצמו את כל המעמסה" (בר, עמ' 27); "מוכן תמיד לקחת על עצמו את כל העבודה" (קרמן, עמ' 39).
- דוגמתו, עין בעין, אתה מוצא את דודי המסכן פודג'ר: "זה מזכיר לי את דודי המסכן, הדוד פודג'ר" (בורלא, עמ' 28); "הוא תמיד מזכיר לי את דודי פודג'ר" (בר, עמ' 27); "הוא תמיד מזכיר לי את דודי המסכן פודג'ר" (קרמן, עמ' 39).
- תנוח דעתכם. עליו ועל צווארי: "את זה תשאירי לי. אל דאגה - אני אעשה את כל הדרוש" (בורלא, עמ' 28); "אה, תשאירי את זה לי. לכם כולכם אין מה לדאוג. אני אעשה את הכול" (בר, עמ' 27); "אה, תשאירי את זה לי, ואתם, כולכם, אין לכם מה לדאוג, אני אטפל בזה" (קרמן, עמ' 39).
- וכל הבית נעשה לחרדת א-לוהים!: "ומכאן ואילך הריהו מתגבר כארי ומזעזע את אמות הספים" (בורלא, עמ' 39); "כאן הוא מתחיל להתחמם ומקים את כל הבית על הרגליים" (בר, עמ' 28); "ומאותו רגע הוא נכנס לעניינים ומשגע את כל הבית" (קרמן, עמ' 39).
- תמונה מבית האומן: "תמונה הובאה מאצל חרש-המסגרות" (בורלא, עמ' 28); "תמונה שבה הביתה מהמסגר" (בר, 27); "נניח שהגיעה הביתה תמונה מחנות המסגרות" (קרמן, עמ' 39).
- ראשית כול ישלח את המשרתת החנותה לקנות מסמרים בשישה פנסים: "הוא שולח את הבת לקנות מסמרים בשש אגורות" (בורלא, עמ' 28); "הוא שולח את המשרתת להביא מסמרים בשישה פני" (בר, 28); "הוא שולח את המשרתת להביא מסמרים בשישה פני" (קרמן, עמ' 39).
- הדוד נחבט אל הכותל בכוח שיש בו כדי לרדד חוטם של אדם: "ומעצם התנופה מוטח פרצופו של הדוד פודג'ר בקיר בעוצמה, שיש בה כדי לשטח את חוטמו כליל" (בורלא, עמ' 30); "והדוד פודג'ר עף בתאוצה לעבר הקיר בכוח שדיו לשטח את חוטמו" (בר, עמ' 30); "והדוד פודג'ר מוטח אל הקיר בעוצמה שמסוגלת לרדד את אפו" (קרמן, עמ' 42).

הערות

- "מוכן ומזומן", שהוא ביטוי שמשמשים בו כהקדמה לברכות מסוימות, הוחלף בצירופים שהם מלשון הדיבור. הניב המוכר מן המילון הדתי "הגבוה" ("דוגמתו" וכו') מוחלף בביטוי יומיומי: "מזכיר לי".
- "וכל הבית נעשה לחרדת א-לוהים": כאן בורלא נוקט הגזמה הומוריסטית: "יתגבר כארי" ו"אמות הספים", שהם שני צירופים מן המקורות: הראשון רומז לתפילת שחרית (מופיע ב"שולחן ערוך"), והשני במקרא ("וינועו אמות הספים מקול הקורא", ישעיהו ו' 4), והוא מתאר זעזוע של ממש. הצירוף הניגודי בין הסיטואציות הנשגבות ובין ההשתוללות של הדוד יוצר את האפקט הקומי.
- "עלי ועל צווארי" הוא ביטוי מליצי ברוח הזמן, מול הצורה הפשוטה והברורה, "את זה תשאירי לי" (בעברית הדבורה), שהיא דוגמה לדרך הרבה שעברה העברית הדבורה מאז.
- "החנותה" המליצי הוא תוספת של אפשטיין. מעניין שבורלא החליף את המטבע האנגלי לאגורות, כפי שעשו בספרים שתורגמו בתקופת ההשכלה והתחייה, כשהפכו למשל את "מכס ומוריץ" ל"שמעון ולוי" (בתרגום לובושיצקי).

ג. הדוד פודג'ר והפזיקה הנפלאה

המשך הסיפור על פרשת תליית התמונה על ידי הדוד פודג'ר (בתרגומו של אפשטיין)

"לתכלית זו הוא נוטל את הסרט, מלכסן גופו מתוך עמידה על ראש הסולם כדי זווית של 45 מעלות, מתאמץ להגיע עד הנקודה הנכונה, הרחוקה כדי שלוש אצבעות מכפי שיש בידו להשיג. הסרט נשמט, והזקן נופל על הפסנתר העומד מאחוריו, נחבט מלוא גופו בכל המנענעים בבת אחת, ומוציא לעולם מנגינת קסמים יקרת המציאות, יחידה במינה. אז יפליט מפיו מונולוג ארוך, והדודה מזדרזת להוציא את הילדים מן החדר לבל יראו בקלקלתו" (עמ' 29).

ושוב השוואה לתרגומים האחרים:

- הסרט: "פיסת חבל" (בורלא, עמ' 30); "בחתיכת חוט" (בר, עמ' 30); "בחתיכת חוט" (קרמן, עמ' 41).

- והזקן נופל על הפסנתר: "שעה שהשוטה הזקן (...) והוא מתמוטט וצונח אפיים ארצה על הפסנתר" (בורלא, עמ' 30); "כשהאידיוט הזקן נרכן מהכיסא (...) והדוד גולש לו על הפסנתר" (בר, עמ' 29); "החוט נשמט והדוד נופל על הפסנתר" (קרמן, עמ' 41).

- נחבט מלוא גופו בכל המנענעים בבת אחת ומוציא לעולם מנגינת קסמים יקרת המציאות, יחידה במינה: "הולם על כל קלידיו ומשמיע מנגינה ערבה שכמוה אוזן לא שמעה" (בורלא, עמ' 30); "גופו וראשו מרביצים מכה כבדה בכל המנענעים בבת אחת, ותוצאה מוזיקלית נאה באמת נשמעת" (בר, עמ' 29); "מנגינת פלאים מיוחדת במינה עולה פתאום כשראשו וגופו לוחצים בו־זמנית על כל הקלידים" (קרמן, עמ' 41).

הערות

- "מנענעים": בורלא ובר מתרגמים בצדק: "קלידים". בר, משום מה, נשאר עם המנענעים של אפשטיין.

- "והזקן נופל על הפסנתר": במקור האנגלי נאמר "old fool". אפשטיין סבר שאולי לא נאה שילדי ישראל יקראו על יחס כזה לזקן. בורלא כתב "שוטה", ובר - "אידיוט". קרמן, שבדרך כלל מדויק מאוד בתרגומו, השמיט את התואר של הדוד פודג'ר.

- "אז יפליט מפיו מונולוג ארוך, והדודה מזדרזת להוציא את הילדים מן החדר": זו דוגמה מובהקת ל- understatement האנגלי, שהרי הכוונה שהדוד מקלל, ובמקור נאמר שהדודה איננה רוצה שהילדים ישמעו "מילים אשר כאלה". אפשטיין מגן, כביכול, על הדוד כשהוא כותב "לבל יראו בקלקלתו". בורלא כותב "ואז פותחת הדודה מריה ואומרת שלא תרשה בשום פנים שהילדים יישארו בחדר וישמעו מילים אשר כאלה" (עמ' 30). וקרמן כותב: "שהיא לא רוצה שהילדים יעמדו וישמעו מילים כאלה" (עמ' 41).

סיום וסיכום

הבאתי אך חומר מועט משפע הפרשות המשולבות בספר המסע המשעשע הזה. אני מאזכר כמה אפיזודות נוספות: פרשת הגבינה המסריחה, התעייה במבוך של המפטון קורט, ההיפוכונדריות של המספר, אריזת החפצים לטיול, ההתנהגות האיומה של הכלב מונמורנסי, ההונאה שבתחזית מזג האוויר, סיפורי דייגים, טיול בחברת נערה לבושה על פי האופנה ועוד ועוד.

אני מבקש לסיים, יחד עם השלושה, בהבאת תיאור סימו של הטיול (על פי התרגום של אפשטיין):

כיחשנו לבעל הסירה. לא עמד בנו לבנו להגיד לו כי מפני הגשם אנו בורחים. עזבנו את הסירה ואת כל הנמצא בה על ידו, ופקוד פקדנו עליו שיכין את הסירה ליום המחרת, לשעה התשיעית בבוקר, ושם - הוספנו - שמא ייפול, חלילה, דבר לא צפוי, שיעצור בנו, נודיענו במכתב.

(...) עזבנו את התיאטרון ונשוב אל המלון, מקום שם עמדה לנו סעודת ערב. מודה אני על האמת: אותה סעודה הביאה לי הנאה גדולה וקורת־רוח. עשרה ימים רצופים היינו מצמצמים עצמנו, מסתפקים בבשר צונן, בפשטידה ובלחם מרוח במרקחת - מזון מבריא ופשוט, דל וריק מכל תבלין נאה ומעודן וסממנים חריפים; ופתאום באו אל אפי ריחם המשכר של יינות בורגונדיה ורוטבי צרפת; מראה המפה הלבנה ומערכת הכלים הנאים הרנינו את הלב, האירו את העיניים.

(...) "ובכן", פתח ג'ורג' בשלחו ידו אל הכוס, "מה טוב ומה נעים היה מסענו, מקרב לבי אני שולח את ברכתי לתמזה הסבה; אף על פי כן, יפה עשינו, שקראנו שביתה בעוד מועד. אני נושא את כוסי לכבוד השלושה, שיצאו בשלום מן הסירה!".

מונמורנסי, שעמד ליד החלון על כפותיו האחוריות והסתכל בחשכת הלילה, נהם לשמע הדברים האלה נהימה קטועה לאות של הסכמה גמורה (עמ' 265-267).

פקודות

* ג'רום ק' ג'רום, שלושה בסירה אחת (מלבד הכלב), תרגם א' אפשטיין, "אמנות", פרנקפורט על נהר מיין-מוסקבה-אודיסה, 1924.

* ג'רום, שלושה בסירה אחת (מלבד הכלב), עברית אהרון בר, תמוז, ת"א, 1985.
* ג'רום, שלושה בסירה אחת (מלבד הכלב), הספר המוער, עם מסלולי טיולים בעקבות השלושה, תרגם, העיר ומטייל אתכם ב-12 מסלולים לאורך התמזה: דני קרמן, הוצאת אריה ניר, ת"א, 2002.

* Jerome K. Jerome, *Three men in a boat - to say nothing of the dog!*, Penguin books, 1967 (many reprints since its first publication in 1989)

* מנחם רגב, ספרי ילדים מתורגמים בראי התחדשותה של הלשון העברית, מאזניים, כרך ע"א, מס' 1, אוקטובר 1996.

* אוריאל אופק, לקסיקון אופק לספרות ילדים, כרך ב', זמורה-ביתן, ת"א, 1985.

* אוריאל אופק, ספרות הילדים העברית, 1948-1900, כרך א', דביר, ת"א, 1988, עמ' 221-228.

הרומן שלי עם דוקטור סוס

מאת לאה נאור

דוקטור סוס לא היה דוקטור, ובודאי לא סוס. שמו היה תיאודור סוס גייזל. הוא נולד בשנת 1904 בספרינגפילד מסצ'וסטס, ארצות הברית, לאב מהגר מגרמניה, גנן עירוני, ולאם ילידת אמריקה, והפך לסופר הילדים המפורסם ביותר בארצות הברית. את סיפוריו עיטר דוקטור סוס בציורים מצחיקים, פרועים וקצת מטורפים ("מדובללים", בלשונו של המשורר יהודה אטלס). ציורים אלה, כמו גם הסיפורים המצחיקים והמטורפים שלו, הפכו את מסורת ספרי הילדים היפים והמתוקים על פיה.

הרומן שלי עם דוקטור סוס נמשך כבר למעלה משלושים שנה. הוא התחיל בערך בשנת 1927, בביקור שגרתי של חברנו, נחמן אוריאלי, בביתנו. נחמן עבד אז בהוצאת ספרים ידועה, והתגלגלה השיחה על סופר הילדים האמריקאי המפורסם. נחמן התעניין לדעת מדוע לא מתרגמים אותו לעברית.

- לאה גולדברג תרגמה ספר אחד שלו - אמרתי.
- וזה הכול?

- זה הכול. קשה מאוד לתרגם אותו. ההומור שלו מוזיקלי; קשה להעביר את הקצב שלו לעברית. את הציורים הפרועים שלו הוא מצייר לפני המילים המתחרזות באנגלית. למשל, בספר המפורסם שלו The Cat In The Hat המציא את החתול עם הכובע רק מפני ששתי המילים האלה מתחרזות באנגלית. איך אפשר לתרגם את זה לעברית?

- אם זה קשה, לא היית רוצה לנסות? - שאל נחמן.

- האמת היא שניסיתי לתרגם אותו לעברית. אני רוצה לשפר את ידיעותיי באנגלית כדי ללמוד באוניברסיטה. אני קוראת הרבה, ומתרגמת לעצמי יצירות שאני אוהבת במיוחד, ואותו אני אוהבת במיוחד.

- אפשר לראות את התרגום שלך? - שאל נחמן.

נתתי לו כמה דפים כתובים במכונת כתיבה. נחמן הציץ בדפים שנתתי לו ואמר:
- זה לא טוב.

- למה?

- במבט ראשון גיליתי אצלך שתי שגיאות תרגום חמורות במיוחד:

את שם הסופר כתבת בשגיאה. שמו זאוס, כמו אבי האלים במיתולוגיה היוונית. באיזו חוצפה את מורידה אותו לדרגה של סוס?

- משתי סיבות - עניתי - ראשית קהל היעד שלו, הילדים והמבוגרים באמריקה,

מבטאים כך את שמו. זה בדוק. שנית, הרי הייתה לו בררה. יש לו שלושה שמות: תיאודור סוס גייזל. הוא בחר בשם המצחיק ביותר מבין השלושה, ועוד הוסיף לו את הכינוי דוקטור, שיצחיק עוד יותר. הוא לא היה מוותר על בדיחה טובה שנפלה לידי ביושר.

- והשגיאה השנייה: שם הספר הוא "The Cat In The Hat" ואת קראת לו "חתול תעלול". איפה הכובע?

- הכובע עובר בצירוף, אבל את הקצב, את החרוז, את הצלצול ואת ההומור אני צריכה להעביר במילים. לדעתי הוא היה בוחר בשם "חתול תעלול" ובשום אופן לא בשם "החתול עם הכובע".

נחמן לקח את התרגום הפרטי שלי והלך לו. עברו בערך שמונה שנים. אני הספקתי ללמוד באוניברסיטה ולסיים את התואר, ונחמן עבר מהוצאת הספרים שעבד בה להוצאה אחרת, ומשם להוצאה שלישית. כשנפגשנו לא הזכרנו את הנושא, ואני שכחתי מכל העניין.

יום אחד בשנת 1979 צלצלה אליי אסתר סופר, שהייתה אז עורכת ספרי הילדים בהוצאת הספרים "כתר".

- לאה, אני שמחה לבשר לך שזכית בתחרות לתרגומי דוקטור סוס לעברית - היא אמרה.

- תחרות? איזו תחרות? - שאלתי בתמימות.

- הכרזנו תחרות על הזכות לתרגם את דוקטור סוס לעברית. רבים השתתפו בתחרות, ואת זכית.

- אבל, אסתר, לא ידעתי על התחרות ולא השתתפתי בה. איך זה יכול להיות?
- אה, כן - נזכרה אסתר - נחמן אוריאלי, כשעבד פה זמן קצר, הכניס כתב יד שלך לתחרות.

- אסתר - אמרתי - אל תדפיסו. עבר כבר זמן רב מאז שתרגמתי את הספר. האנגלית שלי השתפרה מאז. אולי כדאי שאני אעבור שוב על כתב היד, ואבדוק אם לא נפלו שגיאות.

אסתר סופר העבירה אליי את כתב היד ההוא, ואני עברתי עליו שוב ושוב, ולא שיניתי אף מילה. גם לא את שם הספר, "חתול תעלול", ואת שם הסופר, "דוקטור סוס".

מאז עברו למעלה מעשרים שנה. דוקטור סוס כתב ארבעים ושמונה ספרים. אני תרגמתי עד עכשיו עשרים ושבעה מתוכם. כולם יצאו בהוצאת הספרים "כתר". לשמחתי זכיתי ב"עיטור אנדרסן לתרגומי מופת" על עבודתי זאת.

כמה מילים על דוקטור סוס: לא בקלות הפך הקריקטוריסט ואיש הפרסומת תיאודור סוס גייזל לדוקטור סוס המפורסם. הוא היה ילד שובב ופרוע, למד

בקולג' דרטמות, נזרק משם בשל התנהגות פרועה, למד בקולג' נוסף, עבר ללימודים חלקיים בסורבון, פריז, וסיים שנת לימודים אחת באוקספורד, אנגליה. זה הספיק לו כנראה, והוא יצא לטיול בעולם. כשחזר לארצות הברית, נשא לאישה את חברתו מימי האוניברסיטה, הלן, והתפרנס במשך חמש עשרה שנה מצילום קריקטורות בשבועונים ומצילום מודעות פרסומת בין השאר בשביל חברת הנפט "סטנדרד אויל" וכן לתרסיס "פליט" נגד יתושים. סיפורו הראשון, And To Think That I Saw It On Mulberry Street (תורגם על ידי לעברית בשם "רחוב תות - סיפור לא פשוט"), נדחה בבזוז על ידי הוצאת הספרים הראשונה שפנה אליה. נאמר לו שכך לא כותבים ומציירים לילדים. אין מסר, אין חינוך, אין יופי, והוא לעולם לא יהיה צייר, ועדיף לו שיפסיק לכתוב. דוקטור סוס לא התייאש, ופנה להוצאת ספרים נוספת, ושוב נדחה - באותן טענות. עשרים ושבע הוצאות ספרים דחו אותו בבושת פנים, וזאת לאחר שהשתדל לדסן את יצרו השובב, והסיפור, כמו גם הציורים שבספרו הראשון, הם פשוטים ועדינים הרבה יותר מן היצירות הבאות.

מה שקרה אחר כך גובל בנס שאירע לדוקטור סוס, ואם תרצו לספרות הילדים בעולם. הוא יצא, מאוכזב, מהוצאת ספרים מספר עשרים ושבע, וחשב: אולי הם צודקים. אולי הציורים מכוערים והסיפור איום ונורא ולעולם לא יהיה סופר וצייר לילדים. ואולי הדבר הנכון שעליו לעשות עתה הוא להשליך את כתב היד לאש, לחזור לקריקטורות ולפרסומות שלו ולוותר על חלומו לפרסם את הספר ולכתוב את הבא בתור.

הוא הלך שקוע במחשבות מסוג זה בשדרות מדיסון במנהטן, ניו יורק, ובמקרה פגש חבר ללימודים בקולג' דרטמות, ובמר נפשו סיפר לו מה קרה לו זה עתה. התברר שאותו חבר התמנה לעורך מדור ספרי הילדים בהוצאת ונגארד והיה עוסק בחיפוש כתב יד מקורי, שנון ומצחיק, מסוג חדש לגמרי, כזה שאיש עוד לא העז לכתוב לילדים. הוא הציץ בכתב היד של דוקטור סוס, וזאת הייתה ההתחלה.

ספרו הראשון של דוקטור סוס יצא בשנת 1937, כשהיה בן שלושים וארבע. ספרו האחרון, Oh, The Places You'll Go (תרגמתי אותו בשם "אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים"), יצא בשנת 1990 (שנה לפני מותו ב-1991). הוא חיבר, כאמור, בסך הכול 48 ספרים שאותם כתב ואייר. הוא זכה בפרסים רבים. חלק גדול מספריו הפכו לסרטים מצוירים, לספרי קלטת ולקלטות וידיאו. ציוריו היו השראה לדמויות "החבובות" של ג'ים הנסון, שראה בו את אביו הרוחני.

בשנת 1957, עשרים שנה אחרי שפורסם ספרו הראשון, נרתם דוקטור סוס לניסיון דידיקטי, לכאורה בניגוד גמור לדרך כתיבתו המשועשעת - לשם השעשוע

בלבד. בהוצאת הספרים שלו החליטו להוציא סדרת ספרים לקוראים מתחילים. במחקר מקדים בדקו מומחים ומצאו שילד אמריקאי ממוצע בן שש שלומד לקרוא, אוצר המילים שלו כולל 250 מילים בלבד. דוקטור סוס נשאל אם הוא יכול לכתוב ספר עם אותן מאתיים וחמישים מילים. התגובה הראשונה שלו הייתה צחוק פרוץ. אחר כך אמר משועשע: אם בתוך הרשימה אמצע שתי מילים מתחרזות שיש להן משמעות אנסה את התרגיל הזה. הוא מצא שתי מילים כאלה - Hat ו-Cat - וכתב את הסיפור "The Cat In The Hat" כשהוא משתמש רק במילים מתוך הרשימה אבל אינו מוותר על ההומור, השנינות, החן והקסם המופלא המאפיינים את כל ספריו. הספר "חתול תעלול" היה למפורסם ולנפוץ ביותר בכל ספריו. הוא פתח סדרה שלמה של ספרים לקוראים מתחילים, המבוססים על מספר מילים מוגבל. דוקטור סוס הצליח גם לכתוב ספר המבוסס על חמישים מילים בלבד (תרגמתי אותו בשם "לא רעב ולא אוהב").

ההצלחה של הסדרה הזאת הייתה מעבר לכל הציפיות. הגאונות ביצירת ספרים כה משעשעים, רבי דמיון וקסם, שילדים מבינים בהם כל מילה ומילה, עשתה את הספרים האלה אידיאליים ללימוד הקריאה.

דוקטור סוס עשה ניסיון אחד לכתוב ספר למבוגרים, אבל נכשל. לעומת זאת ספרי הילדים מקסימים גם מבוגרים, החוזרים וקוראים אותם שוב ושוב. כששאלו אותו פעם מדוע אינו כותב למבוגרים, ענה בטון משועשע: מי הם בעצם המבוגרים? ילדים שכבר התקלקלו. אבל כשהתייחס לעניין ברצינות אמר: אינני כותב לילדים או למבוגרים. אני כותב לבני אדם.

מוזר לחשוב כי לדוקטור סוס, סופר הילדים המפורסם, לא היו ילדים משלו. אשתו הראשונה, הלן, שהכיר אותה באוניברסיטת אוקספורד, נפטרה ב-1967 חשוכת ילדים. לאחר מותה הוא נשא לאישה את אודרי, אם לשני ילדים, וגידל אותם כילדיו. הוא גר במרבית שנותיו בשכונת היוקרה "לה הויה" בסאן דייגו, קליפורניה. רבים מספריו מוקדשים לאשתו, לילדיו, לאביו ולילדיו סאן דייגו. כששאלו אותו אם הוא אוהב ילדים, ענה בבדיחות הדעת: אני אוהב אנשים, ילדים או מבוגרים, כל אחד בפני עצמו, אם הוא ראוי לאהבה.

הספר האהוב ביותר על דוקטור סוס היה "The Lorax", שקראתי לו באותו שם בעברית: "הלורקס". דוקטור סוס מתריע בספר, בדרכו העוקצנית והשנונה, על ההרס הנורא של הטבע בידי האדם. הספר הנחשב בעיני מומחים לטוב בספריו הוא "The Butter Battle Book" (תרגמתי אותו לעברית בשם "המלחמה האיומה על החמאה"), ואילו המפורסם והאהוב בספריו, גם בארץ כמו בעולם כולו, הוא, כאמור, "חתול תעלול".

תרגומים מפולנית לעברית ומעברית לפולנית

מאת שושנה רצ'ינסקי

ברצוני להציג את עצמי ולהבהיר כיצד הגעתי לתרגומי שירה בכלל ולשירי ילדים בפרט - מפולנית לעברית ומעברית לפולנית.

נולדתי בעיר וילנה בשנת 1921 שני הוריי, חנה וניסן דזנט ז"ל, היו מורים לעברית ומחנכים בבתי-ספר בעיר וציונים פעילים. בבית למדתי עברית - שפה, ספרות, תרבות (וילנה היתה שייכת אז לפולין). אחי הבכור, דוד ז"ל, עלה לארץ-ישראל בשנת 1934 - כעין "סנונית ראשונה למשפחה" - ובבית-הספר למדתי פולנית - שפה, ספרות, תרבות.

שני הוריי נספו בשואה. אני, בין ייאוש לתקווה, החלטתי לנסות ולשרוד ואולי להגשים את חלום הוריי: לעלות לישראל ולפגוש את אחי. ולכן ברחתי מהגטו, ובדרכים שונות ומשונות הגעתי למשפחת רצ'ינסקי, מאצילי הפולנים, בעלי משק חקלאי גדול באזור וילנה. שם מצאתי מקלט ומסתור כמו יהודים אחרים רבים מהעיירה אשר נמלטו מהטבח. בנם הבכור סטפן נטל על עצמו את התפקיד לשמור על חייהם ושלומם של היהודים ושלי.

בזיכרוני נחרט ערב מסוים, הקשור בחג החנוכה: ביום חורפי בסוף דצמבר 1943, שבו חלו חג המולד וגם חג החנוכה, החליטה אם המשפחה לערוך סעודה חגיגית כפולה. סטפן הביא הביתה את כל היהודים ממקומות מחבואם - שישה-עשר במספר - ואילו אני עזרתי בעריכת השולחן. התיישבנו סביב השלחן הערוך מכל טוב. בין היהודים היה איש זקן שומר מצוות, והוא הדליק נרות חנוכה. אכלנו ושתינו ושרנו שירי בית, שירי חג ושירי חג המולד ביידיש ובפולנית. והנה סטפן ביקש שאשיר משהו בעברית. שרתי את שירה של רחל, "ואולי לא היו הדברים מעולם", שהכרתיו כי אחי שלח לי אותו בין-היתר מישראל לפני המלחמה. השיר ריגש מאוד את הנוכחים, והביא לפנינו את נוף-הארץ עם הגנים והשדות, עם ים-כנרת - מול הקור העז והמצב העגום במציאות.

לבקשתו של סטפן תרגמתי את השיר לפולנית, מותאם למנגינה, ומכאן החלה "הקריירה" שלי בתרגומי שירה. מאז ועד היום אני ממשיכה במלאכת התרגום. תרגמתי משירי ביאליק, טשרניחובסקי, אלתרמן, רחל, לאה גולדברג, חנה סנש ואחרים לפולנית. אחרי השחרור נישאתי לסטפן, ויחד אתו ועם שני ילדינו עליתי ארצה בשנת 1960. סטפן הוכר כ"חסידי אומות העולם", וניטע עץ על שמו בשדרה ב"ד-ושם" בירושלים. על ידי תרגומיי אני כאילו מקימה גשר תרבותי בין הוריי לבעלי. סטפן נפטר לפני שבע שנים ונקבר בחלקה מיוחדת ל"חסידי אומות

העולם" בבית העלמין "קרית-שאול" בתל-אביב.
ובאשר לספרות ילדים, מעשה שהיה כך היה: נכדתי הקטנה שאלה אותי: "סבתא, מה קראת לאימא שלי כשהיא הייתה קטנה?" ובתשובה תרגמתי עבורה מספרות הילדים היפה מאת יאן בז'חבה ויוליאן טובים. הסיפורים המחורזים מצאו חן בעיני נכדתי ובעיני ילדים נוספים רבים וקיבלו תהודה בקרב הקוראים הצעירים, עד שהגיע גרשון ברגסון ועשה מהם ספר והפיץ אותו בין ספריות הילדים בישראל. בתי חנה שמיר איירה את הספר בציורים יפים, מר ברגסון קרא לספר "דודי החולם", ואני ממשיכה במלאכת התרגומים של שירה פולנית, שהיא עשירה ויפה מאוד, עבור ילדיי ונכדיי ועבור הדורות הבאים, לקירוב לבבות.

תרגום משל אנטוני סלונימסקי (1894-1980)

קינה על עירות יהודיות

אין כָּבֵד אֹתָן עִירוֹת שֶׁל יְהוּדִים
כְּמוֹ הַרֹבֵבִי שׁוֹב, קֶרֶצ'ב, פְּלִינְצֵה וְעוֹד
לְשׂוֹא תַחַפֵּשׂ בְּחֵלוֹן גַּרְוֹת בּוֹעֲרִים,
וּמִבְּתֵי־כִנְסֵת לֹא תִשְׁמַע כָּבֵד זְמִירוֹת.

גַּם בְּגָדִים קְרוּעִים וּבְלוּיִים לֹא תִמְצָא
נִמְחָקוּ הַעֲקֻבוֹת, כֶּסֶה בְּחוֹל הַדָּם,
וּכְמוֹ לְקִרְאֵת חַג, אוֹ אַחֲרֵי מַגְפָּה
סִידוֹ הַקִּירוֹת בְּצִבְעֵ לֶבֶן.

יֶרַח מֵאִיר חוֹר, בּוֹדֵד וְקָר,
בְּפֶרֶבְרִי הַעִיר, בְּלִילָה בְּחֵלֶל
קְרוֹבֵי הַיְהוּדִי, הַפִּיטוֹן הַמְּלָשֶׁר
לֹא יִמְצָא עוֹד אֵת יֶרְחֵי הַזֶּהָב שֶׁל שְׁאֵגָל.

הֵט יָזְבוּ וְעִבְרוּ לְכוֹכְבֵי־לֵקֶת אַחֵר,
נִבְהָלוּ מִפְּנֵי הַשֶּׁקֶט הַקּוֹדֵר, הַמֵּר.
הֵיכָן הַעִיר בְּהַ סִּדְלָר הִיָּה מְשׁוֹרֵר,
הַשֶּׁעַן פִּילֹסוֹף, טְרוֹבְדוֹר – הַסֶּפֶר.

אֵין עִירוֹת בְּהֵן שִׁירִים מִן הַתִּנ"ךְ
הַתְּמַזְגוֹ עִם שִׁירָה פּוֹלְנִית עֲצוּבָה,
שֶׁם תַּחַת עֵץ דָּבָדָב וַיְהוּדִי זְקוֹן נָח
וְקוֹנֵן עַל חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם הַקְּדוּשָׁה.

אֵינֶן הַעִירִית, כְּמוֹ צֵל הַכֵּל הַלֵּךְ
זֶה הַצֵּל יִנַּח בֵּין מְלוֹת הַשִּׁינַיִם –
עַד יוֹשִׁיטוּ יָד, יִתְקַרְבוּ כְּמוֹ אֶחָ אֶל אֶחָ
שְׁנֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר נִזְוְנוּ בְּאוֹתָם הַיְסוּרִים.

על ספרו של צ'וקובסקי - "משתיים עד חמש"

מאת גרשון ברגסון¹

צ'וקובסקי קורניי איבנוביץ' (1882-1969) הוא משורר, מבקר ומתרגם. שמו האמיתי הוא ניקולי קורניצ'וק, והוא נולד בפטרבורג. בגיל 13 הוא הוצא מבית הספר. ב-1903 נשלח ללונדון, ושם תרגם ספרות ילדים מאנגלית לרוסית. (תולדות חיים מפורטים אפשר למצוא בלקסיקון "אופק" לספרות ילדים.) ספרו "משתיים עד חמש" יצא ב-1928 והופיע מאז ב-30 מהדורות. קטעים מספרו תורגמו לעברית על ידי לאה גולדברג, מרים ילן שטקליס, אוריאל אופק ואחרים. ב-1985 הופיע הספר בהשמטות בתרגומה של מרים רות, המציינת בהערותיה: "בחיבורו מדבר הרבה על שפה ואינטרפרטציה, אך לא נוכל לנמק את השקפתו מפאת קושי השפה המתורגמת מכלי לכלי."

להלן נביא תמצית של שיטתו של צ'וקובסקי:

הילד, עם היוולדו, רואה ביקום, בהתחלתו, זוגיות. מה הוא רואה בצאתו לאוויר העולם? זוגיות: עיניים, אוזניים, נחיריים, ידיים, רגליים... אם כך, גם בשפה יש זוגיות. כל מילה חייבת שתהיה לה מקבילה. בשפה הרוסית המילים הראשונות שהילד לומד הם עיצורים כפולים. המונחים שהוא משתמש בהם לציון הדמויות הקרובות ביותר אליו, ראשוני המילים, הם זוגיים. למשל: אימא: מא-מא; אבא: פא-פא; דוד: דא-דא; סבא: ד'א-ד'א; סבתא: בא-בא; האומנת: נא-נא (אפילו מבוגרים משמיעים חרוזים כגון "אום-שמום").

ומכאן גם מילים ללא פירושים. הילדים מוכנים לחבר חרוזים של מילים בלי פירושים; לדוגמה:

- אן דן דינו,

סופו לקו טינו

סופו לה - קטי קתוק

אלי בלי - בום,

- פלח, קלח מתושלח,

קח וטבל הפת במלח,

פת במלח יש לה טעם

זה אתה תצא הפעם.

הערה של מרים רות: השירים הנ"ל משמשים את הילדים הגדולים, ואילו הילדים הקטנים נהנים להגידם בגלל צלילם וקצבם.

בראיון שנערך למרים רות על ידי יגאל לוי ב"תרבות מעריב" מיום 26.7.2002 היא מצהירה: "את רוב מה שאני יודעת אני לומדת מהילדים. צריך לעמוד מאחוריהם, לא להפריע, להקשיב וללמוד מהם. ילדים מספרים סיפורים ומדברים, וכך ניתן ללמוד את המקצב הפנימי שלהם וליצור שפה משותפת אתם. את יבים בם, תירס חם גנבתי מהילדים; הם המציאו את זה." צ'וקובסקי משתמש במקצב טרוכי - הרמה והשפלה. מקצב זה מזכיר מקצבים שאנו מכירים מחיי היום-יום, כגון הליכה, תקתוק השעון וכדומה.

גם אצלנו מקצב זה מקובל:

- ✓ - ✓ - ✓ - ✓
- פיח פיח יצאה שריקה (לרנר).
- ✓ - ✓ - ✓ - ✓
- נא השיבו לי ילדתי
תורה שירים גיל עולמי (טשרניחובסקי).

מכתב קטן לי כתבה
במכתב כתוב לאמור
כל שנפשי כה אהבה
כל שרוחי כה טפחה (ביאליק).

צינת בוקר צריחת עורב
העירוני ואין קצה/ ואיני יודע למה פתאום
שמחת חג עליי קפצה
כוכב נידח אחד זרח מאפלה
האר נא, כוכבי דרכי האבלה (ביאליק).

נחזור לצ'וקובסקי, לחרוזים, לצלילים ולקצבם.

חרוזים המודפסים ללא ציורים מאבדים מחצית מרישומם. "אימא, תראי!" צועק הילד כשקוראים לו שיר ללא ציורים. חוש הראייה והשמע יוצרים יחידה אורגנית, והיות שראייתו של הילד קולטת פחות את איכות החפצים ויותר את תנועתם, את פעולתם, נושא השיר לפעוטות צריך להיות כל-כך מגוון, רב-תנועה, משתנה, שבכל חמש-שש שורות תופיע תמונה חדשה, שאם לא כן - שירי הילדים אינם "עובדים".

ובהסתמך על השקפותיו-תדריכו של צ'וקובסקי לכותבי ספרות ילדים הוא ניסח

הדיבר הראשון הוא שעל החרוזים להיות גראפיים, כלומר על כל חרוז, ולפעמים על כל חרוז כפול, לשאת חומר עבור ציור, כי חשיבתם של הפעוטות קשורה בדמויות. לחרוזים שאין לצייר מה לעשות בהם אין כל ערך עבור הילד. הכותב עבורו צריך להרהר בציורים.

אם כתבתם עמוד חרוזים ואתם רואים שנדרש עבורו רק ציור אחד - מחקו עמוד זה, כי הוא לא יסכון. החלפת ציורים מהירה - זהו **הדיבר השני** עבור סופרי הילדים.

הדיבר השלישי מסתכם בכך שעל אותה ציוריות מילולית להיות גם לירית. על המשורר-הצייר להיות גם משורר-זמר. לא די לו לילד לראות מאורע זה או אחר המתואר בחרוזים; הוא זקוק לכך שהם יהיו קרובים לחרוזיו - לאקיקיקים שלו. ואם אי-אפשר לזמר אותם או לרקוד אותם, אם אין בהם יסודות של האקיקיקים, לעולם הם לא יציתו את הלב הצעיר. ככל שחרוזינו קרובים יותר לאקיקיקים, כך יאהבו אותם הילדים יותר. לא בכדי הוא שבפולקלור הילדים של כל העמים שרדו במשך מאות בשנים בעיקר החרוזים המושרים והנרקדים.

"דיבר" זה קשה מכל האחרים, כי כמעט לעולם לא יהיה המשורר-הצייר גם משורר-זמר. האם אפשר לדרוש שכל אירוע המתואר בשיר בעזרת ציורים יהיה גם מקובל על הקורא הצעיר כשיר מצלצל, המעורר את ריקודיו העליזים?

מה הם אקיקיקים?

- 1) אלה אלתורים שנולדו מתוך שמחה.
- 2) אין זה כל-כך פיוט, אלא יותר קריאות מצלצלות, או כפי שצ'וקובסקי מכנה אותן, "צעקניות".
- 3) אין מחברים אותם, אלא, אם אפשר לומר, רוקדים אותם.
- 4) הקצב שלהם הוא של כוראוס.
- 5) הם קצרים - לא יותר משני חרוזים.
- 6) צועקים אותם פעמים רבות.
- 7) הם מדביקים ילדים אחרים.

אך אין לחשוב שחרוזיהם של בני השנתיים עד חמש הם בהכרח תמיד אקיקיקים. יש שהפעוטות מגיעים גם לצורות חריזה אחרות. אילו? זאת עוד מוקדם לומר, כי אין לנו שירי ילדים רבים. עוד לא הגיע זמן ההכללות והמסקנות. יש לאסוף תחילה חומר. הערכתם הנכונה תתאפשר רק לאחר שנאסוף חמשת

אלפים או ששת אלפים ונמיינם לקבוצות בהתאם לתנאים שהם נוצרו בהם, דוגמאות לשירים של ממש, אל-אקיקיקים, של ילדים בין הגילים 2-5, וניתוח השירים.

קלות תנועה זו ושינוי הקצב הם הדיבר הרביעי.

פוזיקה

הדיבר החמישי לסופרי הילדים הוא מוזיקליות מוגברת של השיח הפיוטי. נפלא הוא הדבר שהאקיקיקים תמיד מוזיקליים. המוזיקליות שלהם מושגת קודם כול על-ידי שטף בלתי רגיל, זרימת הצלילים.

הילדים לעולם לא יניחו בחרוזיהם לאותה הצטברות של עיצורים, המכערת לעתים כה קרובות את חרוזי "המבוגרים". לא מצאנו בשום חרוז שחובר על-ידי הילדים צלילים כה מחוספסים וצורמים כפי שמצאנו בכמה ספרי שירה. מובן שכאשר הילד יוצר את שורותיו המצלצלות אין הוא דואג ליופיו, אלא רק לכך שיהיה לו קל יותר להשמיע אותן. ודווקא משום כך הן כה מלודיות ושוטפות. בדרך כלל אנו מוצאים בשיחו של הילד מאבק בעיצורים וניצחונן של התנועות (על-ידי השמטת עיצורים מן המילה). כשצ'וקובסקי חיבר שירי ילדים הוא השתדל, עד כמה שרק יכול, להתחשב בדרישה זו של הפעוטות.

חרוזים - עבנה השירים

הדיבר השישי מתבטא בכך שהחרוזים בשירי הילדים צריכים להימצא במרחק הקצר ביותר זה מזה.

קוראי הספר "משתיים עד חמש" יכלו להיווכח, שכמעט בכל השירים שחוברו על-ידי הפעוטות החרוזים נמצאים בסמיכות. הרבה יותר קשה לילד לקלוט אותם חרוזים שאינם סמוכים.

הדיבר השביעי מסתכם בכך שעל אותן המילים המשמשות כחרוזים בשירי הילדים להיות נושאה העיקריים של משמעות המשפט כולו. עליהן צריך להיות מונח הכובד העיקרי של הסמנטיקה.

היות שהחרוז מושך למילים אלה את תשומת-לבו המיוחדת של הילד, יש להעמיס עליהן יתר משמעות. דיבר זה הוא אחד החשובים בעיני צ'וקובסקי, ובשיחה עם מתחילים הוא היה משתדל שלא להפר אותו בשום תנאי. לעתים קרובות הוא היה עורך ניסיונות בשיריו ובשיריהם של אחרים: הוא היה מסתיר בכף היד את החצי השמאלי של העמוד ומנסה לנחש רק לפי החצי הימני, כלומר

המקום שבו החרוז, את תוכנה של השורה. אם לא היה מצליח בכך, היה זה סימן בשבילו שיש להכניס תיקון בשיר, שאם לא כן לא יגיע אל הילד.

הדיבר השמיני הוא שכל שורה משירי הילדים צריכה לחיות את חייה העצמאיים וליצור גוף חי בפני עצמו. במילים אחרות, כל חרוז צריך להיות מושלם ושלם מבחינה תחבירית, מפני שמחשבתו של הילד עובדת יחד עם החרוז: כל חרוז באקיקיקים הוא משפט בפני עצמו, ומספר השורות שווה למספר המשפטים (בשל תכונה זו שירי הילדים קרובים מאוד לשירים העממיים).

אצל ילדים מבוגרים יותר כל משפט יכול להסתכם לא בשורה אחת בשתי שורות, אך לא למעלה מזאת. משום כך שירי ילדים ארוכים מורכבים לרוב מדור-חרוזים. בעצם, "סאלטאן" של פושקין ו"סוסן גבנונון" של יורשוב הם לפי מבניהם שרשרת ארוכה של אקיקיקים, אשר רק לעתים יצאו מגבולות של שתי שורות. גם פושקין וגם יורשוב כתבו את מעשיותיהם בעיקר כרצף "זוגות". הנה קטע טיפוסי מפושקין:

(1) בכחול שמים כוכב נוצץ, בכחול הים גל מתנפץ. (הפסקה)	(5) לכל מקום לבוא מעיז, אבני ים אתה משחז. (הפסקה)
(2) בשמים ענן יעוף, ובים חבית תצוף. (הפסקה)	(6) אדמה תציף, הגל, אנייה תרים אל על. (הפסקה)
(3) וגדל הילד שם, כל שעה ורגע גם. (הפסקה)	(7) אל תטרוף אתה נפשנו, אל החוף נא הביאנו. (הפסקה)
(4) אתה גל של גלי, כה חופשי וכחלחלי. (הפסקה)	

ולהלן דוגמאות מהשירה העברית:

קן לציפור

"קן לציפור בין העצים
ובקן לה שלוש ביצים
ובכל ביצה - הס, פן תעיר! -
ישן לו אפרוח, אפרוח זעיר.
(מתוך "שירים ופזמונים לילדים"
מאת ח"נ ביאליק, "סביר", 1933)

הכלב

בבוא אורחים
הוא בראש הטורחים
לקראתם הוא חש
לשאל מה חדש.
(מתוך "ספר החידות"
מאת נתן אלתרמן,
(הקיבוץ המאוחד, תשל"א)

הכדור

אוצה רוץ כדור מהר!
מן הקוץ היזהר,
אם תקפוץ
על הקוץ,
בטנך יעקוץ
והבטן תתפוצץ
ויבוא עליך קץ!

(מתוך "בוקר טוב" מאת ע' הלל, הקיבוץ המאוחד, 1961)
והנה שירים עבריים שנכתבו על-ידי ילדים:

יעל בת 6

האש מחממת
ואני מבשלת.
אני בוחשת ובוחשת
והאש מחממת ומחממת.

ספדר בת 9

שפתיים לוחשות
מילים מחייכות
פרצוף מרוצה
היום כה יפה.
הלילה יורד לאט
בדממה.
שעות על שעות חולפות
ביממה.

ויתור על שמות תואר - ריתמיקה

נאמר לעיל, שראייתו של הילד קולטת את הפעילות של החפצים ולא את איכותם. ומכאן נובע הדיבר התשיעי עבור סופרי הילדים: לא למלא את שיריהם בשמות תואר. שירים מלאים בשמות תואר אינם שירים לפעוטות אלא לילדים מבוגרים יותר. בשירים שחוברו על-ידי ילדים בגיל הרך אין כמעט אף פעם אחת שמות תואר. והדבר מובן, כי שם תואר הוא תוצאה של היכרות ממושכת יותר עם החפץ. זהו פרי של ניסיון, של הסתכלות, של מחקר שלא בא בחשבון בגיל הרך.

פניה ברגשטיין

רצתי, רצתי, ונפלתי,
ומכה ביד קיבלתי!
אני כואבת המכה,
אימא! תני לי נשיקה!

(מתוך "ניסע אל השדה", הקיבוץ המאוחד)

פידה פאיד

יש לי כלב מנוקד
הוא אוכל לי מן היד
רץ אתי ומשתולל
על הדשא מתגלגל
מכשכש הוא בזנבו
אם אקרא לו - מיד יבוא.
(מתוך "איזה יופי", ספרית פועלים)

מובן שכל האמור בפרק זה מתייחס רק לפעוטות. כשהילדים גדלים מעט התלהבותם מכמויות שמות התואר המעשירים את שיחם היא ההוכחה הטובה לבשלות הפסיכיקה שלהם.

הדיבר העשירי הוא שהקצב לשירי הילדים צריך להיות זה של הכוראוס, כפי שכבר הוזכר לעיל.

חרוזי עשחק

הדיבר האחד-עשר עבור סופרי הילדים הוא שעל חרוזיהם להיות משחקיים, כי בעצם כל הפעילות של הפעוטות ושל הגיל הבינוני של קדם-בית-ספר, פרט למעטים היוצאים מן הכלל, מתבטאת במשחק. מובן שישנם שירי ילדים טובים ויפים שאין להם כל שייכות למשחק, אך בכל זאת אסור לשכוח, שהחרוזים העממיים לילדים, החל מ"מחי-מחי כפיים" וכלה ב"עוגה-עוגה-עוגה", הם לרוב תולדה של משחק.

ונשאלת השאלה מדוע כה רבים הרודפים ללא-רחם משחקים מילוליים כאלה הדרושים כל-כך לילד בתהליך התפתחותו הלשונית? איני אומר, שעל כל סופרי הילדים להתעסק אך ורק במשחקים מילוליים שכאלה ולשכוח משימות חינוכיות וספרותיות אחרות (לוא היה הדבר קורה, זה היה נורא, והיה מביא לידי נסיגה בפיוט הילדים). אני רק רוצה, שיכירו סוף-סוף ביעילות החינוכית של סגנון ספרותי זה, אשר לא בכדי ממלא את הפיוט העממי. אמן הסיגנון הזה הוא מארשאק.

"הדיברות" האחרונים

ובכן, נוכחנו, שיש לכתוב שירה לילד בדרך מיוחדת, בצורה אחרת מכפי שנכתבים שירים אחרים, וללמוד אותם באמת-מידה מיוחדת. לא כל פייטן, אפילו מוכשר, יכול לכתוב עבור ילדים.

אך אין להסיק מכאן, שלפייטן ילדים המספק את דרישת הפעוטות יש רשות לזלזל בדרישות הנדרשות מן הפיוט למבוגרים. לא, היתרונות הספרותיים הטהורים של שירי ילדים צריכים להימדד באותן אמות-המידה, בהן מודדים יתרונות ספרותיים של כל יתר השירים. לפי אמנותם, לפי מעופם, לפי שכלולם הטכני. קיצורו של דבר - על שירת ילדים להיות באותה רמה, בה צריכה להיות שירת המבוגרים. לא יתכן, ששירים גרועים יהיו טובים עבור ילדים.

וזהו **הדיבר השנים-עשר** עבור משוררי הילדים: אל תשכחו שעל השירה עבור הקטנים להיות טובה גם עבור המבוגרים.

ויש גם **הדיבר השלושה עשר** והוא אומר שאין אנו צריכים פרט לדיבר

השנים-עשר, הדורש סוג מעולה של שירי הילדים. דיבר זה אסור להפר בשום מקרה. (ר' הדיבר ה-12) לצערי, מחנכים רבים וכן מבקרים שופטים עדיין את שירת הילדים רק לפי תוכנה. מבלי להבין שהתוכן הערכי ביותר יאבד, אם הצורה תהיה רשלנית ובלתי מוצלחת, כי דווקא לטובת המתמטיקה צריך ללמוד תחילה את הצורות המיוחדות שבשירת הילד, וכן את השיטות המיוחדות וכן את השיטות המרשימות ביותר ביצירת צורות אלה.

והוא אומר, שאין אנו צריכים להסתגל כל-כך לילד, כמו שלסגל אותו אלינו, אל תחושותינו ומחשבותינו "המבוגרות". מובן, עלינו לעשות זאת בזהירות רבה, מבלי לאנוס את טבעו של הילד, אולם אם לא נעשה זאת, יהיה עלינו לוותר על תפקיד המחנך. מכאן שעלינו להפר אט-אט רבים מן הדיברות הכתובים לעיל, ועל ידי כך, שנעניק לו בהדרגה צורות פיוטיות מסובכות יותר ויותר נביא את הילד לידי אפשרות קליטתם של פייטנים גדולים. זה יהיה חנוך פיוטי מקורי אשר משום-מה אך מעט מאוד דואגים לו.

השיטה של חינוך לשירה בקרב ילדי קדם-בית-ספר המבוגרים יותר, מתבטאת בעיבוד דרכים הגיונית ביותר להפרדה הדרגתית שלה חוקים המזכרים לעיל. נביא להלן את דברי שלונסקי באותו ענין:

במאמרו "ספרות ילדים או ספרות ילדותית" אינו גורס ההתיילדות:

"אסור לסופר לכתוב 'במיוחד' רק לילדים, לרדת לקומה הנמוכה של הבנת הילד. הילד רוצה לטפס אל על. אי-הבנה היא תמיד גורם מעורר ליצירה! לא יבין, ובכך ישאל, גִּירָה של פתותי לחם לעוסיים אין נותנים אלא בפיהם של יונקים חולניים". ובמקום אחר טוען המשורר: "שגרה אנטי פדגוגית היא לטעון שספרות ילדים היא ספרות הקמץ-אלף, הגמגום הדרדקי, הקבצנות הלשונית, הדימויית-הציורית, מתוך הנחה כי הילד הוא מן הקבצנים ברוח. יש גבול ליכולת הבנתו של הילד. ואף כי הצליל בשיר ממלא תפקיד לעצמו, צליל בלבד אינו מספיק" (מובא בספר "שלושה דורות", עמ' 239).

הערה

1. במאמר נעזרתי בתרגומה מרוסית של דוידה קרול "משתיי עד חמש", הוצאת ספריית פועלים 1985.

השמדת סופרי יידיש ברוסיה הסובייטית

מאת נתן גרינבוים

הסופר יצחק שבסיס-זינגר, בקבלו את פרס נובל לספרות בשנת 1978, התחיל את נאום ההודיה שלו במילים אלה:

People ask why a prize, a Nobel prize, for a writer who writes Yiddish. Yiddish is a dying language. I said: true, YIDDISH A DYING LANGUAGE, it is dying already for 500 years, but it refuses to die.

דהיינו: אנשים שואלים מדוע ניתן פרס, פרס נובל, לסופר הכותב יידיש. יידיש הרי היא שפה גוועת. ואני ענית: נכון, יידיש היא שפה גוועת, היא כבר גוועת 500 שנה, אך היא מסרבת למות.

הסופר שבסיס-זינגר לא דייק. לשפת היידיש הייתה עדנה במאות ה-19 וה-20, עד השואה, בעיקר במזרח אירופה, אבל גם בארצות צפון אמריקה ודרומה ובארצות הגירה של יהודים ממזרח אירופה. די אם נזכור את הסופרים המפורסמים מנדלה מוכר ספרים, שלום עליכם ו"ל פרץ, יוסף אופאטושו, שלום אש וזלמן שניאור, ואפילו את אורי צבי גרינברג המוקדם, לצד עשרות כתיבי עת וקובצי שירה, ובהם מאות כותבים: סופרים, משוררים, מחזאים, חוקרים ומבקרים ספרותיים בשפת היידיש. די בהם כדי להכחיש את היות היידיש לשון מתה. מה עוד שבמאות אלה מיליוני יהודים היו דוברי יידיש. עד לשואה היו הרבה יותר דוברי יידיש מאשר דוברי עברית.

אגודות חובבי ציון, שקמו בערים שונות במזרח אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19, וייסודה של התנועה הציונית ומפעליה החינוכיים והתרבותיים, ובעיקר פעילותו של אליעזר בן-יהודה בארץ ישראל - כל אלה עזרו להפצתה של השפה העברית כשפת הדיבור. ואולם עוד בשנת 1908, בוועידה של היידישיסטים שכונסה בטשרנוביץ בירת בוקובינה ביזמתו של "ל פרץ, הוכרה היידיש כלשון הלאומית של העם היהודי. המחלוקת בין ה"יידישיסטים" לבין ה"העבראיסטים" הפכה לשאלה לאומית, חברתית ופוליטית.

לאסוננו הביאה השואה הנוראה להכרעה במחלוקת הזאת. עם השמדתה של רובה של יהדות אירופה חוסלו גם ההמונים דוברי היידיש. אבל היידיש עדיין קיימת, והיא זוכה לעדנה בימינו הן בחוגים אוניברסיטאיים בישראל ובארצות שונות והן בתיאטרון, בעיתונות ובמוסדות לימוד, בעיקר במוסדות של החרדים. עליי להקדיש את הרצאתי הקצרה לספרות היידיש בברית המועצות, שראשיתה בצלצלי תרועה וסופה בקול דממה חנוקה. שני דורות של סופרים יהודיים בברית

המועצות, שיצרו בין השנים 1917-1948, ראו את זוועות מלחמת העולם הראשונה, את המהפכה הקומוניסטית על קרבנותיה ועל תקוותיה, את הפוגרומים באוקראינה בזמן שלטונו של פטליורה ואת נוראות השואה. אבל הם גם נכבשו על ידי המשטר החדש, על ידי התקווה לעתיד מזהיר בחברה הסובייטית החדשה, על ידי הזכויות האזרחיות לשוויון ולחירות שקיבלו היהודים כפרטים. הם לא שמו לב לתוצאות הטרגיות של הכחשת הלאומיות היהודית על ידי השלטון הקומוניסטי.

ואמנם, היו גם מאבקים פנימיים בין סופרים שהתגייסו לשירות האידיאולוגיה הקומוניסטית לבין הסופרים הוותיקים, שביקשו להזדהות עם ההיסטוריה היהודית ועם המוני העם ששמרו עדיין על יהדותם.

בין שתי מלחמות העולם זכתה היידיש לפריחה חסרת תקדים בברית המועצות, אם כי היו עליות וירידות ביחסם של השלטונות אל גילויי תרבות היידיש ויצירותיה. היו שנות שגשוג המתבטאות, למשל, במספרים דלהלן: בשנת 1932 הופיעו בברה"מ 653 ספרים ביידיש, ומהם רבים שזכו לתפוצה של 20,000 עותקים. באותה שנה למדו בבתי ספר יהודיים 160,000 ילדים, שהם למעלה משליש מהילדים היהודיים בגיל בית הספר היסודי. 200 סופרי יידיש יצרו אז באוקראינה בלבד. נוסדו בתי ספר, עיתונים, תיאטראות, הוצאות ספרים, מכוני מחקר וסמינרים למורים, תוך מאבק פנימי של הסופרים בין הזדהותם, הכפוייה לפעמים, עם האידיאלים של הקומוניזם ושל ערכי החברה הסובייטיים לבין נאמנותם הלאומית לעם היהודי ולעברו ההיסטורי.

התקופה שבין אמצע שנות ה-20 לאמצע שנות ה-30 במאה ה-20 הייתה תקופה של שגשוג לתרבות היהודית בברה"מ. דומה היה לרבים מנאמני שפת היידיש כי נפתחו אופקים נרחבים לפניה גם בתמיכת השלטונות הסובייטיים. סופרים וחוקרים יהודיים שעזבו את ברה"מ בשנות המהפכה הראשונות שבו אליה כדי לתת יד לקידומה של התרבות היהודית החדשה. עם החוזרים נמנו דוד ברגלסון, דר נסתר, דוד הופשטיין, פרץ מרקיש, לייב קוויטקו ורבים אחרים.

השבים נתקבלו בסבר פנים יפות, ויצירותיהם מילאו את הספרות הפרוידית היהודית. הם נעשו עורכים של כתבי עת ספרותיים ביידיש וניהלו בתי הוצאה ומכוני מחקר בקייב, במינסק ובמוסקבה.

הנה גורלו של אחד השבים, הסופר והמשורר לייב קוויטקו, אשר יחד עם דוד הופשטיין ועם פרץ מרקיש היו "הטריומווירט הלירי" בקייב, שביטא את הנטיות המודרניות בשירת יידיש ופיאר את המהפכה הקומוניסטית. שיריו הראשונים של קוויטקו נתפרסמו בעיתונות היידיש בשנים 1917-1920, וכן פורסמו שני ספריו, "רויטר שטורם" (סערה אדומה) ו"טרייט" (צעדים). שיריו חדורים התלהבות ממהפכת אוקטובר.

בשנת 1921 היגר קוויטקו לגרמניה, ובה פרסם שני ספרי שירה, שאחד מהם, "1919", הוא ספר קינה על הפרעות ביהודי אוקראינה שאירעו באותה שנה. בפרעות האלה, שכונו "פרעות פטליורה", נרצחו כ-75,000 יהודים, ו-150,000 יתומים ואלמנות נשארו מחוסרי כול.

בשנת 1925 חזר קוויטקו לברה"מ וחי בחארקוב, ואחר-כך עבר למוסקבה. הוא ערך כתבי עת ביידיש וכתב שירים וסיפורים לילדים; הוא התפרסם כאחד מגדולי החרזנים לילדים, וספריו תורגמו לשפות זרות. נמכרו כ-11 מיליון עותקים של ספריו. הוא כתב למעלה מ-20 ספרי שירה ופרוזה. קוויטקו נרצח יחד עם סופרי יידיש אחרים באוגוסט 1952.

גורל דומה נפל בחלקו של המשורר יצחק (איציק) פפר, שבשנת 1919 הצטרף למפלגה הקומוניסטית והתנדב לצבא האדום. ב-1920 הוא התפרסם בברה"מ כמשורר יידי. שירתו לירית וסנטימנטלית, שפתו עשירה, וחרוזיו ריתמיים ומוזיקליים. רבים משיריו הם תעמולה למפלגה הקומוניסטית. פפר כתב גם שירים על בירוביג'ן, המחוז היהודי האוטונומי במזרח רוסיה שלא זכה להצלחה יתרה, וכן כתב שירי טבע ושירי ילדים. ב-1943 היה בחזית, והגיע לדרגת סגן אלוף. הנה בית מן הפואמה המפורסמת שלו, "אני יהודי":

אני יהודי אשר שתה
מכוס האושר הסטלינית.
לאשר רוצה שמוסקבה תשקע
ולהשיב את הארץ אחורנית -
לזה אומר: לאו! לזאת אקרא: רדי.
אני הולך עם עמי המזרח;
הסלבים הם אחיי -
אני יהודי.

ובשיר אחר, המופנה אל המשורר אהרון קושנירוב, הוא כותב:

הגיעה העת
מקצבי האתמול לפשוט
במרוץ למעלה הגבוהה עדיעד.
אנו זקוקים לירי,
לשיר פוליטי חד כאש.
את הפטפוט הלירי
לגרש.

חברותו במפלגה הקומוניסטית, שתייתו מ"כוס האושר הסטלינית" והקריאה לכתוב שירים פוליטיים לא הושיעו אותו ביום פקודה. איציק פפר נאסר והוצא להורג יחד עם סופרים יידישאים אחרים ב־12 באוגוסט 1952. מדוע חוסל המשורר איציק פפר? הנה כמה מפשעיו:
בשיר שכותרתו "מעולם לא תעיתי" הוא זוכר כי:

בשמו של איציקל הקדוש מסקויר
רצה סבי שאקרא בדין.
אתפלל כל יום זמירות אזמר
ואתעטף בטלית ותפילין.

ובאחד השירים על אודסה פפר מזכיר את חיים נחמן ביאליק:
הפלג הזורם עכור כדמויותיו של ביאליק ח"ן.

ובאמצע שנות מלחמת העולם השנייה הוא כתב שיר על "צללים בגטו ורשה". עם תום מלחמת העולם השנייה ביקר פפר יחד עם שלמה מיכאלס בארצות הברית כנציגי הוועד האנטי-פשיסטי שהוקם ב־1941 על ידי הממשלה הסובייטית כדי לזכות בתמיכת יהודי המערב במדיניותה. תעבורנה רק 7 שנים, והוועד היהודי האנטי-פשיסטי יפוזר, וראשיו ייאסרו ויואשמו בקשרים עם הציונות ועם האימפריאליזם האמריקאי, ולבסוף יחוסלו באוגוסט 1952.

ובכן, אלה היו פשעיו של המשורר איציק פפר: במקום לשיר על העתיד המזהיר במולדת הקומוניזם, הוא מתרפק על העבר, ומזכיר את ההווי היהודי בעיירה. הוא חוטא בלאומיות יתרה בזה שהוא מזכיר משורר הכותב עברית; הוא מבכה את גורלם של אחיו מחוץ לברית המועצות וקושר קשרים עם יהדות העולם בביקורו בארה"ב. אלה פשעיו ועליהם הוא נרצח.

גם פרץ מרקיש זכה לגורל דומה. מרקיש היה משורר יידי, מספר ומחזאי. גם הוא יצא את רוסיה בשנת 1921 וביקר אפילו בארץ ישראל, אך חזר אל המולדת הסובייטית בשנת 1926 ופרסם סיפורים, שירים ומחזות מן המצוינים בספרות היידיש. בזמן מלחמת העולם השנייה הרבה לכתוב, ובין היתר כתב פואמה אפית בשם 'מילכאמע' (מלחמה) ובה 20,416 שורות השופעות תהילה ושבחים לסטאלין הגדול, "שמש העמים". בשנת 1948 נאסר מרקיש, והואשם בלאומנות ובמרד במלכות. מרקיש הוצא להורג בשנת 1952.

ואכן, מצויים ביצירתו של פרץ מרקיש ביטויי הזדהות עם ערכי המשטר; למשל:

אני נפרד ממך
זמן עבר,
איני מכירך, עבר.

אינך שייך לי יותר.
היה זה אך חלום עובר.

ואולם נשמעים גם צלילים אחרים; לדוגמה:

נערה הפקר יהיה היום, אלי, אורח אצלך בהיכל.
מכבדים אותי בעלייה ראשונה לתורה.

באחד משיריו הוא "מתהלך כעטוף טלית שחורה", ובשיר אחר, שנכתב בתקופת
מלחמת העולם השנייה: "וברום כוכב כמו נר נשמה זוהר בכול".
בשיר הבא, שכותרתו "מדרכים בגטו" הוא מתאר את דרכו של יהודי:

כל אנחה, משקלה כבד במאזן.
השלג מכסה על העקבות והם יאבדו,
אך הגרזן שעקב השיגם.
עוד רבה הדרך לסביליה וטולדו.
האילנות בהנף בד בירכום מרחוק
כמו בסכינים שוטחו השוליים
הם עברו בדרך בריסק וביאליסטוק
לסעוד לבם להמשך נדודם, לירושלים.

השנים שבין 1948 ל-1953 הן שנות דיכוי של התרבות היהודית בברה"מ, ובהן גם
נעלמו או הוצאו להורג בגלוי מראשי הסופרים היהודיים, וביניהם דוד ברגלסון,
פרץ מרקיש, לייב קוויטקו, דוד הופשטיין, איציק פפר, דר נסתר ואחרים.
הזכרתי את **שלמה מיכאלס, שעמד בראשו של הוועד האנטי-פשיסטי**. שם
משפחתו היה וופסי. הוא היה שחקן ובמאי של התיאטרון הממלכתי היהודי. הוא
הוכתר בתואר "שחקן העם" וב"אות לנין", ובשנת 1946 זכה ב"פרס סטלין", אולם
כעבור שנתיים חוסל על ידי הסובייטים בתאונת דרכים מבוימת, כחלק מחיסול
ראשי הוועד האנטי-פשיסטי.

מן הראוי להקדיש כמה משפטים לעוד שלושה יוצרים בידישי, שנרצחו על ידי
השלטונות הסובייטיים בשנים האחרונות של שלטון סטלין. בפרוזה יצר **דוד
ברגלסון**, שמחזהו 'לא אמות כי אחיה' תורגם לעברית והוצג בארץ. דוד ברגלסון
היה מספר ריאליסט, שתואר את התמוטטות החיים המסורתיים ואת המשבר
הכלכלי, החברתי והרוחני שהכשירו את הקרקע למהפכה הקומוניסטית. ברגלסון
נחשב ליורשו של מנדלי מוכר ספרים.

דר נסתר (פינחס כהנוביץ) סלל דרך מיוחדת בהבעה אמנותית בשירה ובפרוזה
מתוך ניסיון למזג את הסימבוליזם, שרווח בספרות הרוסית, עם הסימבוליקה
העממית והקבלית היהודית. **דוד הופשטיין**, משורר יידיש, כתב שירים בעברית,

ברוסית ובאוקראינית, ואחרי מהפכת 1917 פנה לספרות היידיש בעיקר. ב-1925 עלה לארץ ישראל, עבד כפקיד בתל-אביב, ופרסם שירים בעיתונות העברית. כעבור שנה חזר לברה"מ. הוא היה פעיל בארגוני סופרים סובייטיים, אך חתם על המחאה נגד רדיפת הלשון העברית. הוא הואשם בלאומנות יהודית ובקשר נגד המשטר, ונעלם בשנת 1952.

הזכרתי בתחילת דבריי כי היו עליות וירידות ביחס השלטונות הסובייטיים אל התרבות היהודית ואל יוצריה. כאשר היחס היה ליברלי, וניתן ליהודים חופש מסוים להבעה לאומית, גברה הפעילות התרבותית בקרב היהודים: הוקמו בתי ספר ביידיש, ניתן עידוד להתיישבות יהודית חקלאית בעלת ריכוז לאומי טריטוריאלי, וסופקה תמיכה ממשלתית למפעלי תרבות שונים, ביניהם לספרות היהודית ולהוצאת ספרים ביידיש, פרוחה עיתונות יהודית והתפרסמו קבצים ספרותיים, ועשרות צעירים בעלי כשרון מן העיירות התוספו לסופרים הוותיקים.

כאשר נוכח סטלין לדעת כי התעמולה הקומוניסטית לא הצליחה לעקור מלבם של יהודי ברה"מ את הזיקה לעם ישראל ולארץ ישראל, זו שנתגלתה במובהק כאשר רבבות יהודים נהרו אל בית הכנסת הגדול במוסקבה לקבל את פניה של שגרירת ישראל הראשונה בברית המועצות, גולדה מאיר, החליט לחסל את ראשי התרבות והציבוריות היהודית חיסול פיזי.

לקראת סיום דבריי אני מבקש לשוב אל המשורר איציק פפר, שרצה, כפי שראינו, ליהנות משני העולמות: גם להעריך את סטלין וגם לשאת בגאוה את היותו יהודי. הבית הבא מאחד משיריו אינו זקוק לפירושים:

זאג איך סטלין - מיין איך שיין
מיין איך אייביק גליקליך זיין
מיין איך קיין מאל שוין ניט וויסן
שוין ניט וויסן פון קיין פיין.

אומר סטלין - ואתכוון ליפה,
ואתכוון לאושר עולמים,
ואתכוון שלא נדע עוד לעולם,
לא נדע עוד סבל.

והנה שיר ערש לתינוק יהודי ברפובליקה היהודית העצמאית כביכול, בירובידז'ן:

שלאף מיין קינד, פארמאך די אויגן...
ביזן קרעמל גייען גריסן
וועגן דיר מיין קינד

נום ילדי, עצום עיניים.
עד לקרמלין ברכתך מגעת.
ידעינא חבר סטלין
שאתה ישן עכשיו.

האם כתיבה כזאת היא מס שפתיים, כדי שאפשר יהיה בכלל לפרסם משהו או להישרד במשרה ממשלתית? האם היא תוצאה של לחץ חברתי ופוליטי שהשפיע על השקפת עולמו של היוצר, או האם היא נעוצה בהזדהות כנה עם המטרות של המשטר הקומוניסטי ועם האמצעים - אף הקשים ביותר - להשיג מטרות אלה? בין כך ובין כך, כמעט כל הסופרים היידישאים שמרו בתודעתם ובלבם את הנקודה היהודית, את הזיקה לעמם ולתולדותיו, וכמובן לסבלותיו. ובשעת רצון, דהיינו כאשר השלטונות רופפו מעט את הלחץ האידיאולוגי, והצנזורה הייתה קפדנית פחות, נתחברו והתפרסמו יצירות בשיר ובפרוזה על נושאים יהודיים, על פרקים מן העבר של עם ישראל, והובעו געגועים לשלמותם של חיים יהודיים. התופעה הטראגית בגורלם של היוצרים בידיש ושל ראשי הציבור היהודי נעוצה בכך שמה שהם הרשו לעצמם כאשר יחס השלטונות הסובייטיים היה מתון עד אוהד הוטח כנגדם כאשר הוחמרה הצנזורה והקו המפלגתי נעשה נוקשה ובלתי מתפשר.

שלושה עקבות השאירו לנו הסופרים והמשוררים היידישאים שנרצחו בתקופת שלטונו העריץ של סטלין:

א. מאות אלפים של דוברי יידיש מבוגרים נושאים בלבם ועל שפתותיהם את המורשה הספרותית של היוצרים בברית המועצות.

ב. הרבה יצירות של הסופרים האלה תורגמו לעברית, ושוחרי ספרות יכולים ליהנות מהן.

ג. בירושלים, ליד צומת הרחובות חיים הזז, שאל טשרניחובסקי והרב הרצוג, נטוע גן ציבורי, גן תשי"ב, ובו ניצבת אנדרטה צנועה שעליה חרותים שמותיהם של 28 אנשי תרבות יידיש בברית המועצות שהוצאו להורג בפקודת סטלין, וביניהם הסופרים והמשוררים שנורו ב-12 באוגוסט 1952. מדי שנה מתכנסים לידה חובבי יידיש כדי להתייחד עם זכרם של הקדושים.

תרגום ממילה לאיור

פפי פרזל

לאורך המאה התשע עשרה החל תהליך ההפרדה בין הצייר למאייר. בהמשך התהליך, לאורך המחצית הראשונה של המאה העשרים, לקחו הציירים לעצמם את הזכות להיות "לא מובנים": לשמור לעצמם את הזכות להיות סובייקטיבים בדרגה שעשויה לנתק אותם מקהלם, זכות שמשמעה ויתור על המחויבות להתקשר עם קהלם. המאייר עשה את התהליך ההפוך: הוא התייחס לקהל המטרה שלו כאל מסגרת מחייבת של הביטוי העצמי שלו.

חלק נוסף במסגרת הזאת הוא מקור העשייה של המאייר: אנשים שכותבים, החל מרעיונאים במשרדי פרסום, דרך עיתונאים וסופרים וכלה במשוררים.

אומנותו של המאייר היא תרגום רעיון או יצירה מילולית לשפה חזותית. רתימת כישוריו נעשית באחת משתי דרכים עיקריות: האחת היא טיפול תיאורי עד דוקומנטרי, והשנייה היא טיפול מתוך עולמו האישי של המאייר.

בחרתי להתייחס לנושא דרך הסיפור "עליסה בארץ הפלאות", שזכה ל-150 גרסאות מאוירות מאז שיצא לאור לראשונה ב-1856.

המהדורה הראשונה אוירה על-ידי ג'ון טניאל, שעבד מול הסקיצות של לואיס קרול. קרול ידע איך האיורים צריכים להיראות וכפה את דעתו על טניאל עד כדי סכסוך... קרול כפה על טניאל ביטוי תיאורי של הטקסט, אבל יחד הם יצרו את המציאות של ארץ הפלאות באופן שהשפיע על כל האמנים שלקחו על עצמם את המשימה לאורך 130 השנים האחרונות.

40 שנה אחרי טניאל (ב-1906) הוציא לאור את עליסה שלו אחד המאיירים החשובים ביותר של מעבר המאה באנגליה, ארתור רקהם. רקהם היה מאייר שחי חיים עצורים וחד-גוניים, ויקטוריאניים בטבעם, וביטא עולם של צללים ואורות רויי משמעויות כפולות הטמונות באיורים ריאליסטיים. הוא התבטא בעיקר באמצעות סיפורי פיות ומיתולוגיות, ועליסה היא פיה מוארת בעולם של שדונים כמו כל גיבורה של סיפור פיות אחר.

בין שתי מלחמות העולם שינתה ההתפתחות הטכנולוגית המואצת של אמצעי התחבורה והתקשורת את החיים ללא הכר. העולם החל לקטון, והתרבויות השונות נחשפו זו להשפעת זו. אלימותה של מלחמת העולם הראשונה ניפצה את התהליכים האיטיים של המאה התשע עשרה ופתחה את העולם למודרנה. האיור, מעצם היותו חלק ממה שמוגדר היום כתקשורת חזותית, נתן ביטוי לשינוי: מכאן עליסה של צ'רלס רובינסון האנגלי (1928), בן למשפחה מהוללת של מאיירים:

עליסה צעירה יותר, פתוחה לעולם שנפלה לתוכו, מוכנה להתפלא ולהתנסות באיור שסגנונו מושפע מהאמנות היפנית!

מרז'ה היה מאייר אירופי שיצר ב-1959 עבור מו"ל איטלקי עליסה בעולם שנוצר עבור הילדים של אחרי מלחמת העולם השנייה: תמימות ללא מסרים כפולים של פנייה למבוגרים, איור תיאורי מובהק של עולם בהיר, מצחיק, מפליא וצבעוני, כאילו לא היה שבר בעולם ואולי כדי להציע מחבוא מפניו.

ראלף סטדמן, מאייר אנגלי שהיה שותף ליצירת העולם החזותי שנבע מיצירתם של "ביטלס" בשנות השישים, יצר ב-1973 עליסה פוליטית לחלוטין: גרסה שקשה לחשוף ולהסביר לילדים קטנים והיא כלי לביטוי המציאות על טירופה ועל אכזריותה.

במקביל הוציאה ניקול קבלו הצרפתייה ב-1972 עליסה מתוחכמת, מסוגנת מאוד, ורק פניה של אליס הם פוטרט אינדיבידואלי, אנושי.

גרסה של המאיירת הרוסית ליאונידה יכימיה משנת 1993 מביאה עליסה אפולונית, מצחיקה ואבסורדית, המשתמשת בלשון סמלית התובעת התבוננות שנייה והתעמקות באיורים. הפנים האנושיות הן פנים איקונוגרפיות, בהמשך לתפיסה סוציאליסטית המעלה את החברה מעל האינדיבידואל, את סמל האדם מעל לאדם עצמו. בצדה המזרחי של חומת הברזל שמרו חלק גדול מהמאיירים על תבנית פנים איקונוגרפית שנשמרה מהתקופה הביזנטינית, דרך האמנויות העממיות ועד לימינו אלה - ללא סתירה עם הביטוי האמנותי העשיר והמיומנות הגבוהות של יוצריהן. על קצה המזלג אפשר לראות דוגמאות מעבודתם של המאיירים הפולניים זבינייב פיטרובסקי, אדם קיליאן, ינינה קרזמינסקה וירי סרוקובסקי, מי שהעניק למלך מתיא של יאנוש קורצ'ק פנים מסוגנות בעולם בעל סממנים רחוקים (כמובן) מהמציאות הישראלית. המו"ל הישראלי שהוציא לאור את התרגום בשנות השישים תרגם גם את העולם החזותי של הספר: איוריה של אורה איתן מציגים גיבורים המזכירים במידה רבה את גיבוריו של נחום גוטמן: איורי קו רזים, חניניים, מלאי הומור המחזקים תחושת פמיליאריות עם מציאותו של הספר.

ילדי שנות החמישים והשישים מקשרים באופן טבעי את ספריו של מילן עם איורי הקו המופלאים של שפרד. מעטים הילדים היום המקשרים את פו הדב לארנסט שפרד. איורי הקו העדינים, המשאירים לצופה כל-כך הרבה מרחב להמשיך אותם, זרים לילדים המשוכנעים בשייכותו של פו לוולט דיסני. דיסני לקח את החן ואיבד את המיסתורין, הוסיף סלפסטיק ואיבד את השקט. ההחלטה על תרגום חזותי של עולם תרבותי לעולם מוכר יותר יכולה להיות שגויה. שהרי עד שילדים שולטים ביכולת לקרוא האיור מספק להם את עיקר

החוויה שספר יכול להעניק. התעקשות על בחירה שנותנת לילדים כלים להבין ולהעריך גישות אחרות לחיים היא הכרחית בעיניי.
 יש בקיום הישראלי קשיים שצובעים את המציאות בשחור-לבן, וספרים יכולים לשמור על היכולת לזהות קיום פחות קיצוני, פחות קונטרסטי, ואולי גם לשאוף אליו. שמירה על נטיית הלב לעולם הפיוט, לעולם גוני הביניים כפי שהוא מתגלה באיוריה של ג'וליה מליס ל"קסם ארנבי", עשויה להוסיף לעולמו של הילד רוברד שהוא יכול לשמור בשאיפותיו לתמיד ובאופן כזה להיות לאדם עדין יותר ואולי טוב יותר.

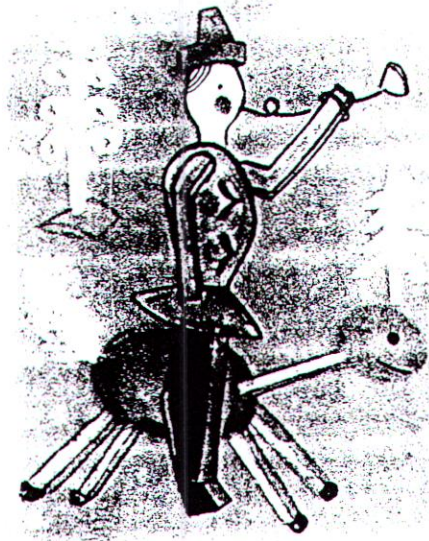

ליאונידה וכימיה

נחום גוטמן

אדם וקוליאן

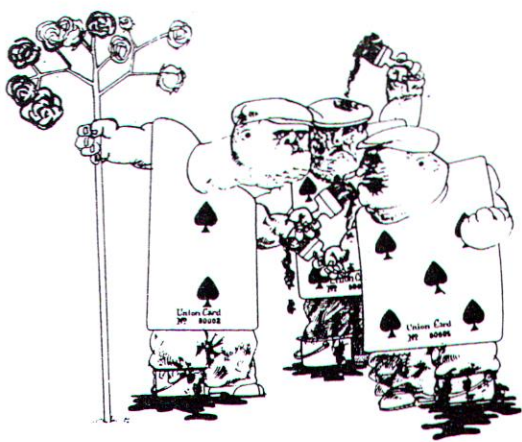
FIZIA PONCZOSZANKA

זבינייב פיטובסקי

מרג'ה

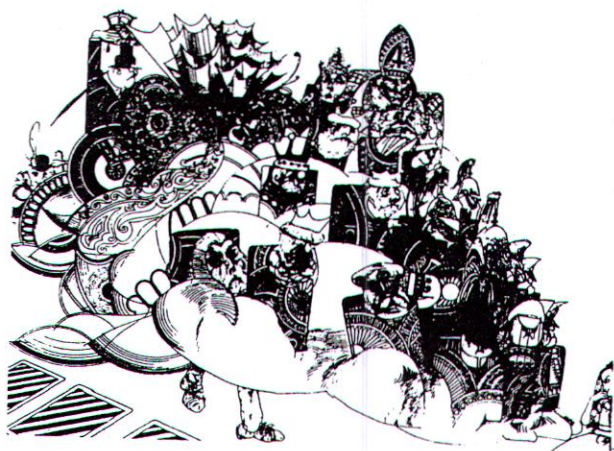

ראלף סטודמן

גרי סרוקובסקי

ראלף סטודמן

עיון ומחקר

הלם קרב

עיון בספרה של רוני גבעתי, "כמו רוח מדבר"¹
מאת לאה חובב

שוב זיכתה אותנו רוני גבעתי בספר מרתק, רגיש ומעמיק, שנושאו המיוחד אינו שכיח בספרותנו לילדים ולנוער: הלם קרב. נושאים רבים, המבטאים מצבים כואבים, פילסו לעצמם דרך לספרות הילדים רק משנות השבעים ואילך. כך נושא הגירושין במשפחה, מאסר של אב המשפחה, מחלות ומוות, ילדים חריגים וכדומה. הטראומות שפגעו בחיילים בשעת מלחמה לא שימשו נושא לספרי ילדים ונוער. אמנם נושא היתמות של ילד שלו אב גיבור שחירף את נפשו בשדה הקרב סופר ותואר בספרים שונים, מתוך הדגשת מעשי הגבורה וההקרבה, אולם חייל שנפגע מהלם קרב מאושפז על פי רוב בבית חולים פסיכיאטרי, ובוודאי לא שימש נושא לספרי הנוער. רוני גבעתי העזה לפתוח מצב כאוב זה תוך תיאור הדרגתי של הריפוי ממנו.

רוני גבעתי חברה בקיבוץ עין-גדי. לקריאה בספריה מתלווה תמיד זכרון של שורותיו היפות של שאול טשרניחובסקי: "האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו." כך בספרה "ילדת האפרסמון"², המספר בין השאר על תעשיית האפרסמון במטעי עין-גדי בימי קדם, ושוב בספר שלפנינו, "כמו רוח מדבר", שהרקע לעלילתו הוא עין-גדי ונופי המדבר שסביבו. רקע זה משתלב בעלילה, משפיע על הדמויות הפועלות ומכניס את הקורא לאווירה פסטוראלית ורגועה הנוגדת את המתרחש בסיפור. ניגוד זה מדגיש את הכאב שבנפש הגיבורים.

העבנה - שלוש עלילות פטולבות

הספר כתוב כיומן של נערה מתבגרת, אסיף, הפונה אל אביה, רון. מדבריה משתקפת דמות האב האמן-הפסל, שחדל לעבוד במטעי התמרים, ומאז שחזר מן המלחמה בסיני הוא סובל מהלם קרב: "התחלת לצעוק מתוך שינה בלילות ולשבת ולבהות בימים, ומדי פעם נתקפת פחדים והזיות שאחריהן לא זכרת מה שאמרת ועשית. לפעמים דיברת מתוך שינה אל מישהו במילים לא ברורות" (עמ' 12). תיאורים דומים מצויים ביומן וממחישים לקורא את מצבו של האדם הסובל מהלם קרב. עם זאת, אסיף בת הארבע-עשרה וחצי מתנגדת להיכנע למצב: "אבל

הערות

1. רוני גבעתי, כמו רוח מדבר, ספרית פועלים, תל-אביב, תשס"ג, סדרת "נעורים".
2. רוני גבעתי, ילדת האפרסמון, עם עובד, תל-אביב, 1995.

זלא אתן לעצב אך לסחוף אותי, ולא תוכל להישאר אדיש לחורף הצלול והיפה סביבנו" (שם). זו העלילה המרכזית שבספר. האירועים בספר מתמשכים על פני שנה. היומן נחלק לפרקים על פי חודשי השנה, החל בחודש טבת וכלה בחודש כסלו בשנה שלאחר מכאן. לכל פרק כותרת נוספת המצביעה על תוכנו העיקרי של הפרק. יומן זה ממחיש את התבגרותה של אסיף מנערה כואבת לנערה מאוהבת, וכאן משתלבת בסיפורנו עלילה שנייה. את גיא בן השבע-עשרה אסיף פוגשת בדרכו לספרייה, ולאט לאט מתפתחת אהבה עדינה ורגישה בין השניים. הבחירה של רוני גבעתי בז'אנר היומן מעניקה לגיבורה אמצעי וידוי המאפשר התבוננות אינטרוספקטיבית בנפשה של אסיף ויכולת דיון בנעשה בנפשה ומחוצה לה. עלילה זו מסופרת במקביל לעלילת האב הפגוע ומשתלבת בה, הן בתיאור ניסיונותיו של גיא להחזיר את רון לעבודה בתמרים (עמ' 45) והן בתיאורם של גיא ואסיף האוספים אבנים לפיסול ומביאים אותן לרון (עמ' 100). הדאגה המשותפת לרון מקרבת בין שני הצעירים ומחזקת את אהבתם.

העלילה השלישית המשתלבת בעלילה המרכזית סובבת סביב שיר, ילדה כבת שש, שהתנהגותה החריגה בולטת מראשית הסיפור: "מתחת לענפי התאנה הגיחה בזחילה בבגדים מוכתמים בבוץ ושיער צהוב פרוע... התנועעה ומלמלה: 'בואי בואי לטאה, בואי בואי לטאה'" (עמ' 10). מתברר שאביה של שיר, עדן, היה עם רון בצבא, והיה עד לטראומה בטנק הבוער שבו נספה יואל ורון החובש לא הצליח להצילו (עמ' 17). בגלל שיר עברה המשפחה למקום המבודד שעל יד קיבוץ עין-גדי, מקום שבו שיר מרגישה בנוח עם בעלי חיים, ואמה פחות מתביישת בה. "שיר ילדה כל-כך בלתי צפויה" אמרה אמה, 'פתאום מתחילה לצעוק, לייבב, להוריד בגדים, לזחול'" (עמ' 41). שיר הפגועה מקבילה לרון הפגוע. שניהם זקוקים לעזרה, להבנה ולמרפא. וכאן המחברת שוזרת את שתי העלילות, וגיבורי האחת מביאים מזור לגיבורי השנייה, ולהפך.

שלוש העלילות מתפתחות בו-זמנית, וכדרכו של יומן גוברת הכתיבה האסוציאטיבית, המשלבת את ההתרחשויות מתוך היזכרות בחוויות של הכותבת. בתחילה רבים תיאורי הסיוטים בלילות טרופי השנה של רון והשפעתם רבה על אסיף ועל אמה, עמליה, העומדת לצד בעלה באהבה ובמסירות ומנסה להרגיעו. הפגישה בין עדן לרון מחזירה את רון לחוויית העבר, והוא שב ומדבר על יואל שנהרג. עדן מספר לעמליה ולאסיף על אהבת רון לכלבי-רוח שאותם פגשו בסיני אצל הבדווים. "תשיג לאבא כלב רוח", ביקשת, "זה מה שיעזור לו להתאושש" (עמ' 23).

האהבה בין אסיף לגיא מתפתחת אף היא, אם בזכות אהבתם המשותפת לקריאה

בספרים ואם בשל העבודה במטעי התמרים. ברגישות ובעדינות מתארת המחברת, בווידוי של אסיף ביומן, את חוסר הביטחון של אסיף ואת ספקותיה ביחסו של גיא אליה: "ומה אם הוא בכלל לא מעוניין שאבוא להפריע לו" (עמ' 33). היא מבקרת בחדרו אחרי שנפל מעץ התמר ובידה ספר מהספרייה, שהוא התירוץ והאמצעי להתקרבות. עם זאת אסיף חשה הרגשת אשמה בהרהוריה בגיא ובהזנחתה, כביכול, את אביה החולה: "אבא שלך סובל, ואת משקת בחלומות" (עמ' 19).

היחסים בין אסיף לשיר מתפתחים אף הם. אסיף חשה "שבעלי חיים מקשרים את שיר לעולם" (עמ' 22), והיא מביאה לה מתנות: ארנבת ואפרוחים. כאשר אמה של שיר, רבקה, באה להתייעץ עם עמליה, היא אומרת לאסיף: "שיר מדברת עליך", וזו התקדמות רבה. קרבה זו מוסברת ביומן: "מה מצאתי בילדה המוזרה. למה תמיד נמשכתי אל יוצאי הדופן, מרגישה שמבינה אותם, מזדהה אתם, ומגלה שבעצם גם אני כמוהם, מתבודדת, נרתעת מקהל, מלאה פחדים ודמיונות" (שם). זו הרגשה של הזדהות. אך גם ההערכה לילדה החריגה יוצרת קרבה: "בעיניי היא ילדה מלאת רגש ודמיון ויצירתיות" (עמ' 41). הערכה זו יוצרת בזולת ביטחון ביכולתו להתגבר על חולשותיו.

ההדרגה ביציאה עההלם

רוני גבעתי לא השאירה את הקוראים הצעירים במצב המיואש שבו פתחה את הספר. סיום טוב משדר אופטימיות, אם כי בהתאם למציאות אין כאן מעשי נסים ותרופות פלא. זהו ספר ריאליסטי הכתוב באמנות ובאמינות. לכן הדרך להבראה היא הדרגתית, צעד קדימה ונסיגה לאחור, עד המצב האופטימלי. בעיותיו של פגוע ההלם בספר זה נובעות מן הסיוט שעבר במלחמה, ראיית חברו לטנק עולה באש והרגשת אשמה על שלא הצליח להצילו. מכאן נובעים ההסתגרות והרצון להדחיק את החוויה הקשה, לשכוח אותה, להתרחק מכל מה שמזכיר אותה. הוא נמצא כביכול ב"בועה שקופה" שאינה נותנת לסובבים אותו להתקרב אליו: "רגע מכונס בשתיקה ורגע נתקף פחד. רגע כועס עלינו ומבקש שנעזוב אותך ורגע מבקש שלא נשאיר אותך לבדך" (עמ' 13). הפגישה של רון עם עדן, חברו לקרב, היא הצעד הראשון לפגישה עם העבר. לכאורה יש לפגישה השפעה חיובית על רון, והוא מבקש לרדת לנחל ולהביא אבנים לפיסול. אך הוא מיד נסוג, ומעלה מחדש את החוויה המזעזעת כשהוא מנותק מהסביבה (עמ' 17).

אסיף מנסה אף היא להוציא את אביה ממצבו. היא מביאה לו ספר על פיסול, אך הוא דוחה אותו. היא מציעה לו ללכת לחפירות הארכיאולוגיות שעדן חופר,

ולבסוף מעזה ושואלת "אבא, מי זה יואל?", אך משיגה את ההפך: "מה את רוצה ממני, אל תבקשי ממני לדבר עליו" (עמ' 21).

המפנה המרכזי נוצר עם סיפורו של עדן על כלבי הרוח שפגשו אצל הבדווים בסיני. רון רצה לקנות כלב, אך הבדווי ענה שאינו מוכר אותם בעד כל הון שבעולם. אלה כלבי ציד מהירים כמו הרוח. עדן נוסע לסיני וחוזר ובזרועותיו כלבה. כאשר רון שואל איך הצליח להשיגה, עדן עונה בהשתמטות "היא בשבילך", ורון משיב: "איך הם רצים, כמו רוח מדבר" (עמ' 27), ומכאן שם הספר. השינוי שחל ברון בקבלו את הכלבה ניכר מיד, והוא נותן לה שם: רחף. "אני מקווה שתתגבר על הלם המקום החדש", הוא אומר, ואסיף מוסיפה ביומנה: "ואני חשבתי על הלם אחר, ותהיתי אם כלב יכול לעזור" (עמ' 28).

גם קבלת רחף אינה מביאה ישירות לשינוי. אסיף מתארת ביומנה חוויה קשה שבה אביה מדבר אליה בזעם ומביט בה "כאילו אני האויב" (עמ' 31). האב מתנצל כשהוא מזהה את בתו: "מה אני עושה; תסלחי לי. אני כל כך מצטער. הזכרונות משגעים אותי. זה הכל עצבים, עצבים" (עמ' 32). גם האם מיואשת: "הוא לא נותן לי לעזור לו. לא נותן להתקרב" (עמ' 35). גם לה יש רגש אשמה מוזר, "שלא ייתכן שהוא יסבול מבלי שאני אקח חלק בזה".

השינוי חל באופן מקביל בכלבה, שזנבה מתחיל לכשכש, וברון, היוצא אתה לריצות. אמנם רחף היא כלבת בר, אך "נראה שהיא מתחילה להתרגל אליך, ולידה אתה מתעורר, קשוב לה, דואג לה, מתאמץ למענה, רץ אתה" (עמ' 40). ואכן, הריצות עם רחף מקדמות את רון, והן חלק מתהליך הריפוי.

ניסיונו של רון לשוב ולעבוד בדילול התמרים נכשל. הוא מזיע, רועד ויורד מהעץ חיוור. עם זאת, יש בכך התקדמות והעזה. "פעולות שתמיד היו מובנות מאליהן, נהיו מסובכות... גורמות לי לחרדה משונה, לחשש שאפול, לחוסר ביטחון", הוא אומר לאסיף (עמ' 48). גם הדיבור של רון על מצבו מצביע על התקדמות ועל פתיחות. הקשר ההדוק בין רחף לרון מתגלה כשרון לוקה בשפעת. רחף דואגת לו, יוצאת לכמה שעות וחוזרת עם עצם גדולה בפיה, ומניחה אותה למראשותיו. ניסיונו של רון לשוב ולפסל באבן את רחף הוא נקודת ציון נוספת בהתקדמות מצבו הנפשי. אף על פי שלא השלים את הפיסול, יש לראות בכך ניסיון לצאת מאדישותו ולחזור לאמנות.

פציעתה של רחף מפגיעת מכונית ממחישה את טיפולו המסור של רון, טיפול שלא נתן ליואל, שלא באשמתו. ואכן רחף שבה לאיתנה, ובלי להרבות דברים הקוראים חשים שיש בכך פיצוי ושלב נוסף בדרך הבראתו של רון. רחף הופכת למניע מרכזי ולאמצעי חשוב בעולמו של רון. רוני גבעתי קוטעת את המהלך בשלבה את סיפורו של עדן לאסיף על האופן שבו

הצליח לקבל את רחף מהבדווים. הקורא אינו יודע את הפרטים, והמתח עולה. יש בסיפור סוד שאסיף מתלבטת אם לגלות. גילוי הסיפור מציג בעיה מצפונית: עדן נתן כדורי אנטיבייטיקה לאשת הבדווי, תרופה תמורת תרופה לרון. אסיף מתלבטת: האם לספר לאביה את האמת? האם צריך להחזיר את רחף לבדווים? ומה יהיה על הבראתו של רון שנקשר אליה כל כך?

המצפון גובר, ואסיף מספרת לאביה. הוא דורש מעדן לספר לו בדיוק כיצד קיבל את הכלבה. הקורא מתוח לדעת מה יהיה גורלה ואם היא תוחזר לבדווים. רוני גבעתי בונה את העלילה תוך העלאת המתח על ידי שילוב עלילות משניות, כגון היעלמותה של שיר.

שלב נוסף בעלילה הוא הביקור בתערוכת ארבעת הפסלים במוזיאון ישראל שאסיף יוזמת. חששותיה מרובים: "מה יהיה אם תעשה בושות... או פתאום תתחיל לדבר אל יואל ותתפוס מחסה..." (עמ' 72). אך לא כך קורה: "עמדת שם ואור ניצת בעיניך". הקורא חש שרון הצליח להתגבר על פחדיו להופיע בציבור ויש סיכוי לטוב.

וכאן באה הפתעה: איש ואישה אפורי שיער מתקרבים ושואלים: "אתה רון סתרי?" מתברר שאלה הוריו של יואל. "בבת אחת התכווצת והשפלת את מבטך" (עמ' 75). החשש של נסיגה מסתיים בהזמנת ההורים את רון ומשפחתו לביקור בביתם במושב. זו פגישה שהסעירה ופתחה דלת.

רון מחליט להחזיר את רחף לבדווים בסיני כדי "לתקן את העוול", כדברי אסיף. החשש להפגיש את רון פנים אל פנים עם העבר ועם מקום הפגיעה בסיני מעלה את המתח במשפחה. גם המתח של הקורא עולה כאן, שכן המעשה אינו תכוף להחלטה. אסיף וגיא מבקרים בבית משפחת יואל, אך אינם מספרים על חדר ההנצחה של יואל. ואסיף מתלבטת: "להיות הגון, להיות מוסרי, מה מנפנים לי במילים השחוקות, אבא, ישר כמו סרגל נוקשה שתכף יישבר" (עמ' 84). "נחזיר או לא נחזיר את רחף - החצבים ימשיכו לפרוח במועדם ולבשר את בוא הסתו" (שם). והחשש בלבה של אסיף כבד: "נראה אם הנסיעה לסיני לא תחזיר אותו לאחור. רואים שהנסיעה מפחידה אותו, אבל הוא מתעקש להחזיר בעצמו את רחף" (עמ' 85).

הפרק על נסיעת המשפחה לסיני להחזיר את רחף הוא מן הדרמטיים שבספר. התלבטויותיה ווידויה של אסיף, בצד תיאורי מדבר סיני מלא ההוד והחששות לגורלו של רון, משולבים בצורה אמנותית. ואמנם החשש מתאמת: אל רון חוזרים הרעד והחוויה הקשה: "זה מתחיל, יואל" (עמ' 90). ורק אהבתה הנאמנה של עמליה, המרגיעה אותו, מחזירה אותו למציאות. החזרת רחף לבדווים עוברת על רון ברגיעה, כדבר מובן מאליו. נעשה עוול מוסרי ויש לתקנו. את אסיף אין זה

מנחם: "הצדק לא ניחם אותי... נכון שהיינו חייבים להחזיר אותה. אבל הוא (הבדווי) היה צריך לוותר ולהשאיר אותה לך" (עמ' 95).

מכאן ואילך ניכרים סימני הבראה מובהקים: רון חוזר לפסל, אמנם בחומר ולא באבן. אסיף מצטרפת לפיסול ומציעה גם לשיר לפסל. הפיסול של שיר עם רון הוא תיראפיה הדדית: הילדה יוצרת ורון מתמסר אליה ואל יצירתה. התמסרות זו אף היא אמצעי להוצאתו מתוך ההסתגרות ומההלם. כך נושעות שתי נפשות. פתיחת הפצעים הגורמת סופית להבראה חלה עם ביקורם של הורי יואל בבית רון ועמליה. ההתלבטויות והאמביוולנטיות של רון מובנות: "אני לא מסוגל לספר להם מה קרה. אבל אני לא מסוגל שלא לספר להם" (עמ' 101). וכאן באה ההתגברות על עצמו: "הייתי רוצה לדבר אתכם, שלושתנו בלבד." הזמנת הורי יואל את רון לבקר בביתם ובקשתם לשמור על קשר כי "זה חשוב לנו כל כך, זה נותן לנו כוח" (שם) מפיגות את החשש וחותמות את הבראה ואת היציאה מן ההלם. רון עמד פנים אל פנים מול ההורים של יואל שהרגיש כלפיהם רגשות אשמה. הווידי הוציא אותו ממצבו אחרי שבהדרגה הגיע למצב שבו היה מסוגל להתמודד עם הדברים ולדבר על מה שאירע.

דמותה של אסיף, גיבורת הסיפור, מעוצבת באמצעות יומן ההתבגרות שהיא כותבת. רוני גבעתי הצליחה להעמיד לפנינו נערה מתבגרת רגישה ונבונה. אהבתה לאביה החולה ודאגתה לו וניסיונותיה החוזרים ונשנים לעזור לו ולהוציאו מההלם מרגשים את הקורא. עם זאת, המחברת נאמנה לאמת הפנימית של נערה בת חמש-עשרה המתאהבת בנער, גם אם זה "על חשבון" האב החולה. אמיתות מוסריות הן נר לרגליה של אסיף, והצורך להחזיר את הכלבה שהובאה "במרמה" גובר על חרדתה לאביה. יחסה המבין והאוהד לשיר, הילדה החריגה, מצביע על נפש רגישה לזולת באשר הוא. בני נוער שיקראו ספר זה לא יוכלו שלא להעריך את מסירותה של אסיף לסובבים אותה ולהזדהות עם רגשותיה הפנימיים הן כלפי הוריה והן כלפי גיא, חברה האהוב.

רוני גבעתי אינה מסתירה את חסרונותיה של אסיף, אם בהשתמטות מהלימודים ואם באי-ציות להוריה ובלינה בחדרו של גיא. כך נוצרת דמות עגולה, נאמנה למציאות, ובכך משכנעת יותר. דרך עיניה של אסיף הקורא רואה את נופי המדבר, מבין את אמנות הפיסול של האב ושל פסלים אחרים, ועומד על יפי נפשה של הנערה המתמודדת עם הלם הקרב של אביה בתוך נופי עין-גדי הקסומים. מנקודת התצפית של אסיף רוני גבעתי משקפת גם את עולמה הפנימי שלה כסופרת וכאמנית החודרת לפני ולפנים של הנפש.

סכנה אורבת לנוער

כתב אורי שטנדל, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2002, 342 עמ', לא מנוקד.

זה סיפור על הילדות והנעורים של הילד המיוחד והיחיד במינו, יצחק רבין, ועל מעשים ואירועים מיוחדים במינם ורבי עלילה שקרו לו בקורותיה של המדינה שבדרך.

בספר מתוארים חיי הילד והחיים מלאי ההרפתקאות של ילדים בארץ ישראל, כשכולם לוקחים חלק במאבק נגד השלטון הבריטי ונגד הכנופיות הערביות משנות השלושים של המאה ועד מלחמת העצמאות.

כבר מן הדף הראשון הילד יצחק עסוק במעקב אחרי אלמונים, שודדים או אנשי כנופיות, והוא מתלבט אם לערב בעניין את אמו החולה והנוטה למות.

סיפור הילדים שהאם מספרת לילד הצמא לסיפור הוא סיפור הפגישה עם אביו ואהבתם באמצעה של התפרעות המוני ערבים ב-1920 והטבח שטבח בתושבי הרובע היהודי בעיר העתיקה. הקריאות "אטבח אל יהוד" ישובו ויחזרו הרבה פעמים במהלך הסיפור והקורות של התקופה שותתת הדם בשנים אלה עד ימיה של מלחמת העצמאות.

האם פוגשת את מי שיהיה בעלה ואביו של יצחק לא בנופים רומנטיים כמו בהרבה סיפורי אהבה, אלא בקרב עם הפורעים, בין היריות, כשהוא מציל זקן שנפגע, והצעירה, האם, מסייעת לו לחבוש את הפצוע, באמרה לילד השומע את הסיפור: ככה זה בארץ ישראל, אין זמן לאוהבים. הלוואי שלא תלמד זאת על בשרך. וזה יהיה המוטו של כל הסיפור. הבריטים, האוהדים את הערבים ומסייעים להם, משליכים את הצעיר, האב, לכלא, ומפרידים בינו ובין הנערה שסייעה לו והתאהבה בו. גם לילד, ואחר כך לנוער, יקרו מקרים דומים לאלה שקרו לאביו.

שם הספר ושמות הפרקים, 31 במספר, משקפים את תוכנו; למשל: מארב בין שיחי הסברס, טיול בתוך אש, משימה מסוכנת, חויית אימים, השקט שלפני הסערה, הארץ בוערת, פעולה קרבית בעורף האויב, פריצה נועזת בלילה, ליל הגשרים, השבת השחורה, מפקד הבולשת משתולל ועוד.

הספר נקרא בעניין רב, והקורא לוקח חלק במאבק הממושך עד להקמת המדינה ומקבל הזדמנות להזדהות עם הגיבור הנערץ, יצחק רבין.

איגוד ומסע העגורים,

כתב אקי שביט, ספריית
פועלים, 2002, 85 עמ', לא
מנוקד.
לכיתות ו' ולחטיבת הביניים.

זה סיפור מקסים על מסע העגורים מארצות אירופה הקרות לארצות החום, לאפריקה, דרך אסיה. המחבר ארג בתוך מסע מרתק זה גם את סיפור חייו של איגור, גיבור הספר. הוא מגלה שגם הוא, כמו העגורים, עבר מסלול דומה.

מסע העגורים מערבות סיביר הקפואות לתחנת הביניים בעמק החולה הוא תופעה מפליאה. מכון ביולוגי במוסקבה מצטרף לשיתוף פעולה בינלאומי במעקב אחרי הציפורים הנודדות, וזאת בעזרת משדרים, לוויינים, רדיו וקליטת אותות. במקומות שונים בעולם מוצבות תחנות מעקב קרקעיות הבודקות כיוון, מהירות מעוף, זמן שהייה באוויר ומסלולי נדידה.

אחר מסע זה עוקבים באינטרנט איגור ונֶרְד, והם לומדים שעגור אחד בשם קרל, אחד מארבעה העגורים שהוצמדו אליהם משדרים, הפסיק להתקדם. כלומר, הוא כנראה חלה או אינו יכול להמשיך לעוף מסיבה אחרת.

מתרחש אירוע הנראה דמיוני אך משכנע באפשרות התרחשותו: דודתה של ורד מלמדת בבית ספר רוסי ברוסטוב, מקום קרוב לתחנה שבה נעצר העגור. המורה מעניינת את המנהל ואת המורים, ושתי כיתות יוצאות לחפש את העגור. לאחר חיפושים מקיפים הם מצליחים להגיע אל העגור קרל ולמצוא שקרל היה חולה, וקיבל טיפול רפואי, וכשהתאושש, המשיך במעופו לכיוון התחנה הבאה - עמק החולה.

איגור ונֶרְד יוצאים נוסעים ללא רשות ההורים לעמק החולה לנסות לראות את קרל. הצלחתם היא גם הצלחתו של מרכז הצפרות הישראלית. שני הילדים לא רק שאינם ננזפים אלא גם מקבלים פרס. אך הפרס הגדול ביותר הוא החברות ההדוקה בין איגור,

העולה החדש, לוורד הצברית (כמעט אמרנו צפרית) והרגשת ההשתלבות והשייכות למקום, בדיוק כמו העגור שהחליט לאמץ לו בית חדש בעמק החולה. מ"ל

אריק קרל, מחבר הספר, כותב בין השאר על כתיבת ספרו: "לפעמים האמן הולך לגן החיות כדי לצייר את בעלי החיים במקום מחייתם. פעם, למראה זיקית ססגונית היושבת על ענף דק ללא תנועה, תהה: מה היה אילו יכלה הזיקית לשנות לא רק את צבעה אלא גם פרטים נוספים?" כך נולדה הזיקית המבולבלת, זו אשר רצתה להיות אחרת: כמו דג, פיל, צב, ג'ירפה, צבי ואפילו בני אדם. אך לבסוף שמחה לשוב להיות זיקית, לתפוס זבוב ולהיות מאושרת. לרצות להיות אחר - זהו אחד הנושאים היותר מטופלים בספרות הילדים. הפעם זוהי הזיקית, אשר ממילא משנה צבעים אבל רוצה עוד. עבודתו של אריק קרל מעוצבת להפליא בעזרת טכניקה מיוחדת של קיפולי נייר יפהפיים. ע"ק

הזיקית המבולבלת

סיפר ואייר אריק קרל, תרגום עדנה קרמר, ספריית-פועלים/הקיבוץ המאוחד, 2002, 32 עמ', מנוקד. לגן ולכיתה א'.

זוהי אגדה עם מוסר השכל לילדים ולמבוגרים. סוֹלִי הקטנה גרה עם סבתה בבית עץ קטן ודל בעיר בארץ סין הרחוקה. דז'ו האכזר - יזם, קבלן - גירש כבר את כל דיירי הרחוב, ורק הסבתא וסוֹלִי מסרבות להתפנות. כדי להציל את ביתן על סוֹלִי לצאת למסע ארוך מלא סכנות ולהביא את שבע אבני הנסיכה - שבע אבנים שהשתייכו לנסיכה האגדית ליאן חואה. למסע הקסום והמפחיד למציאת האבנים מצטרף אל סוֹלִי חברה טאנג. היא נעזרת גם בדרךון קסום, בלטאה מכושפת, באהבה של סבתא ובנרות התפילה שלה. אחרי סכנות והרפתקאות בא הכול על מקומו בשלום. זהו שיר הלל לחברות, לאהבה ולניצחון הטובים על הרעים. בני אור גוברים על בני חושך. הספר מתאים יותר למבוגרים חובבי אגדות. ש"י

שבע אבני הנסיכה,

כתבה יונה ספר, הקיבוץ המאוחד, 2002, 134 עמ'. לכיתות ה-ו'.

יונתן והיונה הלבנה,

כתבה דורית אורגד, ציורים מיכל אפרת, קוראים, 2001, לא ממוספר, מנוקד. לגן חובה ולכיתות א-ב.

זהו סיפור אהבה עדין ורגיש הנרקם בין יונתן ליונה הלבנה "היפה כמו כלה". יונה לבנה נחה על מעקה המרפסת של יונתן, והוא מנסה לטפל בה. הוא רוצה להשקותה, להאכילה ולכסות אותה. בתחילה היונה מתנגדת אך לבסוף היא אוכלת ושותה אבל נשארת עצובה. בעזרתו של הגנן הסבלן מבין יונתן כי היונה רוצה בחופש, והוא משחרר אותה. "אני בטוח שגם אם תעופי רחוק־רחוק תמיד תחזרי אליי" - מקווה יונתן. דורית אורגד, כמו תמיד, מצליחה לחבב עלינו את בעלי הכנף ברגישות וביד אומן.

סומסום ג'קסון,

כתבה בטסי ביארס, זמורה ביתן, סדרת מרגנית, מאנגלית ערן מגן, איור העטיפה רינת הופר, לא מנוקד, 144 עמ', 2002. לכיתות ה-ז.

ג'קסון גר עם אמו הדיילת. ארבעה קיצים הייתה אלמה השמרטפית שלו, וג'קסון אוהב אותה מאוד. לאחר נישואיה הפסיקה אלמה לעבוד, וילדה את בתה. ג'קסון מגלה כי בעלה מכה אותה. אלמה מכחישה את הדבר אך נשברת ומבקשת עזרה כאשר גם הבת התינוקת "זוכה בטיפולו" של האב.

ג'קסון וחברו מתגייסים לעזרתה, אולם הדברים מסתבכים. לבסוף מתערבת אמו של ג'קסון ובעזרתה מערבים את המשטרה. הבעל המכה נכלא, והאישה והתינוקת מתחילות בחיים חדשים. הסיפור כתוב כסיפור מתח, מהול בהומור וברגש רב. הנושא מאוד חשוב ומביא לילדים את העובדה שזו בעיה קשה מאוד שחשוב ורצוי לשתף בה אדם בוגר ואמין שיוכל לעזור להם לעזור לאחרים.

גלגל על הגג,

כתבה מיינדרט דה יונג, זמורה ביתן, סדרת מרגנית, תרגמה מאנגלית טלי נתיב עירוני, איורים מודיס סנדק, 288 עמ', לא מנוקד, 2001. לכיתות ה-ז.

הספר מספר על ילדי בית ספר בכפר דייגים קטנטן בצפון הולנד. באותו בית הספר היו בסך הכול שישה תלמידים: חמישה בנים ובת אחת. לינה כותבת סיפור על החסידות ומתברר שגם היא וגם שאר ילדי הכיתה יודעים מעט מאוד עליהן, כי חסידות אינן מגיעות אל הכפר שלהם. המורה שולח אותם לבתייהם ומבקש שיחשבו מדוע לא מגיעות החסידות. מכאן מתחילה ההרפתקה בניסיון להחזיר את החסידות

לכפר, כי, כפי שמתברר ללינה מפי סבתא סיבל, החסידות היו באות לקנן בכפר כשהיא הייתה קטנה. אחרי הרפתקאות וחיפושים אחר גלגל עגלה ישן שאפשר לחברו לגג כדי שהחסידות תוכלנה לבנות את קנן ואחרי דין ודברים עם ההורים מגיע זוג החסידות הראשון שוב לכפר.

איורי מוריס סנדק מוסיפים לסיפור נופך של דמויות איכרים וילדי איכרים הולנדים כפי שהיו פעם. י"י

"איך מציירים ציפור? מסמנים נקודה ומציירים עיגול ועוד עיגול, קו ארוך-ארוך כמו שבלול, איזה ציפור!". בסיפור זה הילד מצייר ציפור, מוסיף לה מקור, זנב, כנפיים - בצבעים שונים וביד זהירה - ומתפלל שהציפור המיוחדת תעוף. האם היא עפה? זהו סיפור מלא דמיון וצבע על ילד ועל ציפור ועל הגבול בין חלום למציאות. ע"ק

משחק הכדורגל הוא הנושא המרכזי שבספר. נמרוד, המגיע לכיתה מאילת, "מת על כדורגל". עידו שכנו לבניין וחברו לכיתה, תומך בו. קנאה בנמרוד השחקן המוצלח ויריבות עמו מביאים את גולן "הקפטן" להתנגש בנמרוד בשעת המשחק וקרטולו של נמרוד נשבר. נמרוד אינו מגלה למורה את האמת, והיא נודעת לו לבסוף באקראי, וגולן יורד מגדולתו. הספר מרתק בעימותים שבין הילדים. נמרוד מייצג התמדה ואהבה למשחק ומתגבר על פציעתו ואף מביא לניצחונה של נבחרת בית-הספר בתחרות הכדורגל.

המחברת משלבת ניצני אהבה בין נמרוד למיכל היפה. הספר מסופר בגוף ראשון באמצעות מאורעות ילדות. בכותרת יש משחק מילים יפה: "ה-גול" - "עגול". ל"ח

זהו סיפור-משחק של אם ובתה המפריחות בועות סבון ומספרות יחד סיפורים על בועת סבון שעפה למרחקים. מתיאור הבועות ומדימוין לאובייקטים שונים, עוברות השתיים לדמיון מה רואה בועה הנישאת על גב הרוח

איך מציירים ציפור?

כתבה שלומית דותן, ציורים נעמה גולומב, ספריית פועלים, 2002, 23 עמ', מנוקד. לגן.

הכדור הוא ה...גול!

כתבה רבקה מגן, ציורים נורית צרפתי, כתר, 2003, 119 עמ', מנוקד. לכיתות ד-ו.

בועה על גב הרוח,

כתבה יהודית קציר, ציורים טלי מנשס, ספריית-פועלים, תשס"ג, לא ממוספר, מנוקד. לגן ולכיתה א.

למרחקים. הסיפור נוצר במשותף: אימא מתחילה ונועה ממשיכה כיד הדמיון הטובה עליה: היא רואה כלב דלמתי עם כתמים שחורים; תינוק בוכה; אישה זקנה במטבח, עצובה כי הנכדה גרה רחוק; משפחה אוכלת ארוחת ערב; ילד על שפת הים שאליו נסחפה הבועה.

הסיפורים ריאליסטיים. יש בהם רגשות ותמונות, ועצוב לנועה שהמסע של הבועה נגמר.

זו דוגמה לפיתוח הדמיון וכושר הסיפור לילדים. אין פה ריתוק ומתח, אך יחסי אם-בת יפים ושיתוף פעולה פורה. ל"ח

המלחמה שבין ישראל לשכנותיה מומחשה בספר בדמותה של אמני, ילדה בת שש מהכפר ע'ג'ר שבגבול ישראל, סוריה ולבנון. אמני היא ילדה פיקחית, נבונה וסקרנית, השואלת בלי סוף על המצב ועל אמונות מיוחדות של בני כפרה, שאלות שתשובתן היא בגדר סוד. המחברת שוזרת בעלילה יחסי רעות בין אמני הקטנה לחייל יוסי, יחסים המצביעים על התקווה לשלום. יוסי נפצע קשה, ואמני מבכה את פרדתם. היא חולמת להיות רופאה. אמני נולדה במכונת בלילה של סגר, מאין יכולת להגיע לבית החולים. עובדה זו מצביע על הקשיים של אנשי הכפר הסובלים מהפגזות בגלל החיזבללה. המחברת יצרה עלילה אובייקטיבית, לא נכנסה לפוליטיקה ומיקדה את תשומת הלב בילדה החכמה.

התצלומים ממחישים את העלילה ומציגים ילדה יפהפייה ואנושית מאוד. ל"ח

אמני - הילדה מע'ג'ר,

כתבה עמלה עינת,
תצלומים אחלאם שיבלי,
ספריית-פועלים-הקיבוץ
המאוחד, 2003, 47 עמ'
מנוקד.
לכיתות ג-ד.

אהבתה של סבתה נעמי לחתוליה, מובעת בסיפור מחורז וקצבי: "את כולם מפנקת, בכולם מטפלת/דייסה מתוקה לכולם מבשלת." לכל חתול שם מיוחד, ורשימת השמות חוזרת על עצמה בסדר מדויק שוב ושוב, דבר האהוב מאוד על הקטנים (כמו "אליעזר והגזר"). השמות המוזרים אף הם מעניינים: קוגולקינו, מונטנגרו, חולדנקו ועוד. הוויי החתולים משתלב יפה באיורים הנפלאים של הלה חבקיין. היעלמותה של פרנצ'סקה השמנמה מכניסה מתח

החתולים של סבתא

נעמי, כתבה מרים רות,
ציורים הלה חבקיין,
ספריית-פועלים, 2002, 23 עמ'
מנוקד.
לגן.

לעלילה, ומתברר שהיא המליטה ארבעה גורים המתקבלים בשמחה. מסל הנצרים שסבתא ריפדה להם נעלמו כולם, עד שהיא מוצאת אותם בתוך הארון, על ציפות וכרים, והשמחה רבה. מקום זה מכנים יסוד הומוריסטי לסיפור וגורם הנאה לקורא ולסבתא נעמי גם יחד.

סיפור חביב. ל"ח

סבלו של הילד הקטן שנולדים לו אחות או את, חששו שמא איבד את אהבת הוריו וקנאתו בקטן התופס את מקומו מיושמים בספר זה על דמות בדיונית הבאה מן החלל. יונתן פוגש בדמות הקטנה ששמה נוגי, שומע על בריחתה מהוריה ועל קנאתה באחותה התינוקת. הקורא עד למפגש של העולם האנושי עם העולם הטכני מהחלל, שחסרים לו מושגים אלמנטריים כמו לישון, לנשק, אך עם זאת בבסיסם המושגים זהים: לוחצים על כפתור כדי לנוח בעמידה ועל כפתור אחר כדי להביע אהבה. האנטנות על ראשו של נוגי נוצצות לפתע ומצלצלות, ונוגי מבין שהוריו האוהבים מתקשרים ודואגים לו. שיבתו של נוגי מן החלל אל הוריו היא ביטוי לאהבת ההורים גם כשנולד אח חדש. זהו ספר מקורי ומעניין. האיורים מעניינים וממחישים את העלילה. ל"ח

נוגי ויונתן,

כתבה עדינה בר-אל,
ציורים גיל-לי אלון קוריאלי,
ספריית-פועלים, תשס"ג,
31 עמ', מנוקד.
לגן חובה ולכיתות א-ב.

שירה ואיתי הם בני דודים וגם חברים מאד טובים. הם הולכים לאותו גן, משחקים, רבים ומתגעגעים... אפילו חולמים אחד על השני לפעמים כך שניהם ולפעמים יש מקום בעולמם לעוד ילדים. יום אחד עבר איתי לעיר אחרת והפרידה קשה ועצובה, מלווה עצב וכעס. אחרי תקופה קשה מוצאים שניהם חברים חדשים - ולומדים לשמור על הקשר, בטלפון, מכתבים ופקס. "אבל עכשיו החבל שמחבר אותם צריך להיות הרבה יותר ארוך..."

סיפור יפה על חברות ופרידה, געגועים והשלמה. ש"י

העולם הוא של כולם,

כתבה: נירה קרו, ציורים:
מיכל בוננו, הוצאת: הקיבוץ
המאוחד, 2002, 22 עמ',
מנוקד.
לגנים.

תוכנית עבודה בקריאה מונחת כיתה ג' תשס"ג עאת דבורה בן-ארצי לוי ביה"ס "גלילות"

שם הסופר	שם הספר
חנה לבנה	הרפתקאות מטריפות ביותר
פעילות כתיבה יצירתית	פעילות לדיון ושיחה
* כתיבת מכתבים לגיבורי הסיפור במתן עצה לדילמה או מקרה שקרה * שאילת שאלות את הגיבור או הסופרת בדברים שאינם מצוינים בסיפור. * ניהול שיחה דמיונית עם אחת מהדמויות בסיפור, כדי להבהיר תחושות ורגשות. כתיבת דף מיומנו של הגיבור. * כתיבת ברכה לחג, או ליום הולדת לאחד הגיבורים כדי ליצור חבר דמיוני והזדהות עם דמות. * עצירת קריאת הסיפור לפני קטע מותח או סיטואציה חדשה. * הילדים צריכים לכתוב מבלי לקרוא (מה לדעתכם יקרה עכשיו?), לפיתוח הדמיון. נותן אפשרות לילד חלש גם להתבטא.	* שיחה על האיור בכריכה (על מה לדעתכם יסופר בספר לפי האיור בכריכה!) * מריבות בין הורים, משפחות חד הוריות והתמודדות הילדים עם סיטואציות דומות למריבות ולגירושין של הורי תמר לח. ילדים חושפים את חששותיהם מצוקתם ואף מעודדים אחד את השני. * עשיית מעשה רע ללא כוונה ומודעות לתוצאות ולנוזק. (נתינת דגש להפעלת שיקול דעת לפני מעשה, ומושג האחריות) בעקבות חטיפת האחות, התינוקת, כדי לקבל פרס נובל לשלום עבור שלום בין ההורים הפרודים. * מחשבות טורדניות, פחדים, בעקבות חששותיו של תמר לח ואפו בנה מגירושים בסיפור, ומהנוזק שנגרם בחטיפה חברות בין אותו מין ועם המין השני, קנאה אהבה ראשונה. * מקוריות התייחסות לרעיונות המקוריים של הגיבורים. הבעת ביקורת ודעה.

הוצאה	שנה	מידע קצר על הספר
הקיבוץ המאוחד	2000	מיועד לכיתות ב' ד' ספר על בעיות המעסיקות ילדים בעולמם: חברות, עולם המבוגרים, חיי משפחה, תעלולים... כתוב בהרבה דמיון, הומור ורגש.. ומרחיב את אופקיו של התלמיד בנושאים כללים אומנות, מקומות בעולם פרסים בינלאומיים
פעילות יצרתית	הרחבת נושא נבחר מתוך הסיפור	פעילות נוספת
* הכנת מתנות לאחת מהדמויות בסיפור ממגוון חומרים * המצאת דמויות חדשות לסיפור, נתינת שמות להם ברוח ההומור והדמיון המיוחד שבו כתוב הספר (תמר לח ואפונת דבש). * עיצוב כריכה חדשה לספר. * ציור הדמויות או סיטואציה מהסיפור. * חיבור שיר והצגתו המתאימים לדמות או לסיטואציה בסיפור. * הצגת סיטואציה מהסיפור. * צביעת ציור של צייר מפורסם (בעקבות צביעת התמונה, "הסעודה האחרונה של ליאונרדו דה וינצ'י בסיפור).	* העיר ניו יורק, * הנושא פרס נובל לשלום" מי היה נובל? למה בחר לחלק פרסים לאחר מותו? על מי ניתן הפרס? אלו אישים מוכרים זכו בפרס? * לאורנדו דה וינצ'י-האיש ופועלו. תקופת הרנסנס. ציוריו המפורסמים תחומי הדעת שלו ותגליותיו. * חשיפת הילדים וההורים לאתר ציורים וציירים מפורסמים. * איטליה	* בתום הקריאה הילדים היו צריכים לכתוב מה אהבתי בספר? מה הייתי משנה בו? מחשבות ותהיות שחשבתי במהלך הסיפור. * הצגת כל התוצרים בתצוגה בכיתה.

משוט בארץ

הפגישה השנתית של המנחות לספרות ילדים
(השנה התקיימה הפגישה באזור תל-אביב)
סיכמה: עדה קרן

ביקרנו בשני בתי-ספר ועמדנו על הפעילות המיוחדת הנערכת בכל אחד מהם בתחום עידוד הקריאה ואהבת הספר.

1) ביה"ס תל-נורדאו קיים 70 שנה ונמצא במרכז תל-אביב. בשנים האחרונות שופץ והורחב ובספריה מתקיימת פעילות מתמדת ומבורכת ע"י הספרנית אהובה וצוות המנהלת והמורות. (מגן חובה הנמצא בצמוד לביה"ס ועד לכיתה ו') התוכניות המתקיימות הן: פגישות קבועות של הורים ותלמידים בעקבות ספרים שונים, פגישות עם סופרים (לכל שכבת גיל בנפרד) מצעד הספרים, חונכים וחניכים, הכנת משחקים בעקבות ספרים וסיפורים והחלפת ספרים קבועה ע"י התלמידים.

2) בביה"ס ניצנים אשר בנוה אביבים, שמענו על פרויקט מיוחד הנקרא גשר לקשר. קיים שיתוף פעולה בין ביה"ס לביה"ס עדת אריאל בלוס אנג'לס (בשיתוף עם מוזיאון יד הילד בלוחמי הגיטאות) הילדים, משני בתי-הספר קוראים אותם הספרים ומחליפים תוצרים שלוש פעמים בשנה: קלטות וידאו בנושאי הספרים, שיחות טלפון, עבודות בכתב. למשל: בכיתות ה' למדו על משנתו של קורצ'אק ובכיתות ו' קראו את הספר "האי ברחוב הציפורים".

הספרנית אירית והמורות העוסקות בנושא סיפרו על המפעל המיוחד והמשותף ותלמידים קראו עבודות והתרשמות שלהם.

בשני בתי-הספר בהם ביקרנו, התרשמנו מאוד מן המסדרונות המקושטים והתרבותיים המשקפים את עבודת ההנהלה והצוות.

תודה למנהלות ולספרניות על האירוח החם והלבבי.

ותודה רבה לאודיה מל, המנחה במחוז תל-אביב, על אירגון הפגישה השנתית.

התוכן

הכנס

- 1 . . . . . שלום עליכם באור חדש - אריה אהרוני
7 . . . . . כמה הערות על הספר "שלושה בסירה אחת" ועל תרגומיו לעברית - מנחם רגב
17 . . . . . הרומן שלי עם דוקטור סוס - לאה נאור
21 . . . . . תרגומים מפולנית לעברית ומעברית לפולנית - שושנה רצ'ינסקי
23 . . . . . על ספרו של צ'וקובסקי - "משתיים עד חמש" - גרשון ברגסון
31 . . . . . השמדת סופרי יידיש ברוסיה הסובייטית - נתן גרינבוים
38 . . . . . תרגום ממילה לאיור - פפי מרזל

עיון ומחקר

- 43 . . . . . עיון בספרה של רוני גבעתי, "כמו רוח מדבר" - לאה חובב
49 . . . . . סכנה אורבת לנער - משה לימור
50 . . . . . ממדף הספרים
56 . . . . . מתודה - בן ארצי (בי"ס "גלילות", נשר)
58 . . . . . משוט בארץ
59 . . . . . תוכן בעברית
60 . . . . . תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

April 2003, Vol XXX No.3 (115)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Shalom Aleichem un a new light - Arieh Aharoni	1
Comments on the book, <i>Three in One Boat</i> -	7
My Romance with Dr. Seuss - Leah Naor	17
My translations from Polish to Hebrew	
and from Hebrew to Polish - Shoshana Racinska	21
On Chukovsky's book, <i>From Two to Five</i> - G. Bergson	23
The annihilation of Yiddish writers in Soviet Russia - Natan Greenboim	31
Translation from word to illustration - Pepe Marzel	38
Study and Research	
Study of Roni Givati's book, <i>Like a Desert Wind</i> - Leah Hovav	43
Book Review	
Danger Laying in Wait for Youth - Moshe Limor	49
From the Bookshelf	50
Method - Ben Artzi (Glilot School, Nesher)	56
Happenings in Israel	58
Contents in Hebrew	59
Contents in English	60

